

NOU

Nr. 42

20. Oktober 1923

DAAMIDE TUALETTIDE SPETSIAAL-ÄRI
J. S A A R

Tallinnas, Narva mnt. 19.

Pakub austatud daamidele kõige suuremas valikus elegantsemaid viimaste Pariisi modellide järgi valmistatud õhtu- ja balli-tualette, siidi ja villaseid kleite, pluuse, kuubesid, pesu j. n. e. valmis ja

tehakse tellimiste järgi.

Töö osavate meistrite järelvalvel kiire ja korralik.

Hinnad väljaspool võistlust.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus
«PÄEVALEHT»

Kõige suurem graafikatööstus Eestis

Kõige uuemate võimaluste-ga sisseseatud

trüki-koda

Kõige suuremad ja täielikumad rotatsioon-masinad, kiirpressid ja ladumasinad. Kõige mitmekesisem trükitähtede valik j. n. e. j. n. e.

Litograafia

Offsettrükk

Kõige täielikum., mood-sate abinõudega töötav

tsinkograafia

valmistab võrdlemata hästi, kõige kiiremini ja korralikult kõiksugu graafilisi töid ja võib sellel alal oma täiesti uue sisseseade tõttu paremate väljamaa sellekohaste ettevõtete-ga -- tulgesti võistelda --

**Töö kõige kiirem ja korralikum!!!
!!! Hinnad kõige mõõdukamad !!!**

**KIRJANDUSE,
KUNSTI JA
KULTUURI
AJAKIRI**

**TOIMETAJA
ED. HUBEL
VÄLJAANDJA
TALL. EESTI
KIRJ.-ÜHISUS**

ILMUB IGA NÄDAL

I AASTAKÄIK

TOIMETUS JA TALITUS TALLINNAS, PIKK TÄNAV 2

TOIMETAJA KÕNETUNNID ÄRIPÄEVIL 1-2

TALLINNA TEINE PIIRAMINE SEITSMESAJA AASTA EEST. VENELASTE VILETS OSA EESTI VABADUSSÕJAS.

Eelmistes „Agu numbrites“ (23., 29., 35.) oleme kirjeldanud suuri ja meile väga kurbloolisi sündmusi Eesti vabadussõja viimasel järkul, aastal 1223. Kuulsime, kuidas see aasta algas Eestile õige heade lootustega: Eesti pinna peatselt täielise vabanemisega võõraste valitsuse alt. Muidugi seisis veel ees uus suur ja raske võitlus enese vabaduse kindlustamiseks. Sellele võis ta astuda üheltpoolt küll palju halvemais tingimuses, kui võõraste esimestel pealekippumistel, sest üle 14 aasta kestnud sõja jooksul oli ta väga palju kaotanud niihästi varandust ja inimesi, ka oma tähtsamad vanemad, — oli palju nõrgenenud. Teistpidi aga olid tingimised seekord mitmeti paremad, sest sõja jooksul oli vaenlastelt õige palju õpitud nende kõrgemat sõjakunsti ning omandatud nende sõjariistu ja muud varandust. Ka oli üleüldiselt palju selgemaks saanud teadvus selle kohta, mis õieti kaalul seisis (kogu rahva vabadus ja iseolemine), mida sõja algusel veel ei taibatud.

Pealegi tuli eestlastele toeks koguni ootamatalt väga tagajärjerikas sündmus: Daani „Võitja“ kuninga Valdemar II vangilangemine (1223 aasta suvel), mille tõttu Daani võim üleüldse meie maalt peatselt kõrvaldati, nii et kogu oma jõudu sakslaste vastu võidi pöörata.

Ometi kujunesid aasta jooksul sõjasündmused koguni teisiti kui seda algus ennustas: eestlastel käis üks kaotus teise järele ning aasta lõpul seisis suurem osa Eestit jälle täielts vaenlase kange kanna all.

Nagu juba mainitud, mõjusid seks suurelt

kaasa Eesti sõjategevuses kahjuks ilmuvad eksitused, nõrkused ja puudused, mis seletatavad on asjaoludest. Kuid õige tähtsaks teguriks selles Eesti õnnetuses oli kahtlemata see, et eestlasi täielts pettis Vene poolt oodatud abi, mille peale nad — oma arvates põhjendatult — väga suuri lootusi olid pannud.

Et Vene võim, kes kõnesoleval ajal juba õige tugev oli (ta piirid käisid ligikaudu terve nüüdse Europa-Venemaa üle), kõige oma korraldatud riigi- ja sõjavõimu juures ometi väikesest Eestimaast jagu ei saanud (mis pealegi omavahel killustatud oli, ilma ühisvõimuta), annab ühelts poolts küll tüsedat tunnistust meie esivanemate tublidusest ja vaprustest enda kaitsmisel, teiselt poolts näitab see ka väga värvikalt Vene olu suurt varjukülge, ta „lailoomulist“ olemist, tegutsemist, tükatil lohakalt, sihi- ja järjekindlusest.

Saksa võimu meie maale ilmumisega 12. ja 13. aastasaja pöördel tuli terve meie maa olule täienev murrang. Sakslus hakkas siin tegutsema koguni teisiti kui slaavlus seni, kindlasihiliselt ja püsivalt. Otsekohe käis ta võimupiüü muidugi siinsete maarahvaste vastu. kaudselt aga ka Vene vastu, kelle läänepoole tungimisega sellele tugev riiv ette lükati. Päril imestama peab Vene poliitika sõgedust, kes asja tõsisest olekust esiti põrmugi aru ei saanud.

Otse uskumatult kõlab, aga on kindel tõeasi, sest seda teatab eestlaste valil vastane Saksa preester, et Vene vürstid ka pärastpoole kõigi oma kojakondlastega nagu pimedusega löödud olid, mis nende lääne piiril sündis, kus

Saksa võim ikka enam end paisutas. Lihtsal Eesti vanemal Lembitul, kel ometi mingit diplomaatlist ametkonda käsutada polnud nagu Vene võimumeestel, oli enam arusaamist aja nõuete kohta. Tema poolt tuli a. 1217 algatus Eesti ja Vene ühistöötamisest saksluse vastu. Lembit saatis oma esitajad Pihkva ja Novgorodi (muidugi meelitustega ja suurte kingitustega), et nad venelaste silmi avaks Saksa hädaohu kohta ja neid eestlastele appi kutsuks. Seda lubatigi suurel sõnal (lubama on venelased ikka kanged olnud) ning selle peale lootes jäi Lembit oma kogutud väega neid Navesti (Paala) jõe ääre ootama ega kasutanud enda valmis sõjajõudu tegutsemiseks, millega sakslased mahti said oma jõudu kokku võtta ning kurbkuulsas Paala lahingus eestlasi põhjalikult lüüa. Paala kaotusest langeb nõnda suur osa venelaste viivlemise arvesse, kes eestlasi end ootama panid, aga sel aastalgi tulema ei saanud. Ja kui järgneval aastal tõesti tulid, küll õige suure väega, ei viitsinud nad siin muud teha, kui laialt maad laastata ning Saksa väe tulekust kuuldes pöörasid nad tagasi, ilma et võitlust oleks katsunudki. Sellega sai sakslastel võimalikuks järgneval paaril aastal ühes daanlastega Eestimaad täitsa alla heita, ilma et venelastest ühtegi oleks hoolinud.

Sellest lohakusest kasvas neile omalegi kohe vastik vili, sest niipea kui sakslaste töö Eestis tehtud, tõttasid nad ühes enda alamatega (juba ka eestlastega) Venemaale sõtta ning laastasid maad kuni Novgorodi õue alla. Aga sellegi lausa väljakutse peale ei tulnud Vene poolt mingit vastust.

Algatus ühistegevusest Vene võimu varjamiseks pidi jällegi tulema juba allasurutud Eestist ja see tuligi 1223. a. kevadel. Kui sel puhul, nagu eelmisest kirjeldusest kuulsime, „teatus välja läks üle kõige Eesti ja Saaremaa, et nad sõtta tõttaks daanlaste ja sakslaste vastu ning nad heitsid välja ristinime kõigist oma rajadest“ (Saksa ajaraamatu sõnad), hakati muidugi ka jälle Vene abi peale mõtlema, hoolimata kibedatest pettumustest, mida sealtpoolt varemini tunda saadud. Vist arvati et Vene võimumehed vaheajal ometi ka midagi õppinud on ja paremini tunnevad, mida nende huvidele vaja. Sellepärast siis „kutsusid nemad (eestlased) omale venelasi appi nii Novgorodist kui ka Pihkvast, tegid nendega kindla rahu ja lepingu ning paigutasid neid mõned Tartusse, teised Viljandisse ja muudesse kindlustesse, et nemad sõdiks sakslaste ja ladinlaste*) ning kõigi kristlaste vastu, ja jagasid nendega enda

*) Rooma-katoliku usu vaimulikud ja nende seltskond.

saagiks võetud hobused, raha ja kõik vara, mis nemad rüütlivendade ja kaupmeeste käest riisunud.“

Nõnda siis näeme, et venelased Eestisse tulid vähem oma kasude kaitseks kui eestlastelt saadud annetuste meelitusel ja lootuses, et nemad siin väljaaetud sakslaste asemel isandaks saaksid hakata. Selleks ilmusid sõjaväe seltsiks kohe ka nende valitsejad vürstid. Kuid harilikul moel oli Venest tulev abi pikaline. Nagu Saksa ajaraamatu sõnadest näha, ilmusid Venest siia esiti ainult väiksed sõjasalgad kindluste kaitsevääks ning nendest ei olnud muidugi kuigi suurt tulu. Viljandi äravõtmise loo kirjeldusel ei nimetatagi venelastest muud, kui et nad linna langemise järele kõik üles pooldud „teistele venelastele hirmutuseks“.

Suuremat sõjaväge lubati nähtavasti küll pärast järele saata ja julgustati sellega eestlasi nendega sõdimises, aga otse see julgustus sai hiljem hukatuseks (Saksa ajaraamat ei lausu sellest sõnagi, kuna see ta kirjutajat ei huvitanud), aga kõigist asjaoludest, mis teada, võib järeldada, et eestlaste esialgne ootamine ja viivlemine vaenlastele pealetungimiseks nende maale, mil nad alles kohmetuses ja korraldamata olid, põhjenes Vene abi lootuse peal. Taheti alles siis täie jõuga otsustavale teole välja astuda, kui venelased ka siia jõudnud. Kuid nendel oli sellega aega küll. Sakslased selle vastu aga ei oodanud, vaid asusid varmalt oma poolt tegevusele Eesti vastu. Selle tõttu olid eestlased sunnitud üksi oma jõuga vastulöögile minema, mis neil aga täiesti äpardas (vaata nr. 29.). Venelaste lohakuse kanda jääb see kohutav löök, mis eestlasi Ümera ääres tabas. Ümera kaotus ja Viljandi langemine oli eestlasi väga kohutanud ja rammestanud ning enda jõu kohta kahtlema pannud. Meeleheitel pöörati kõigest kibedusest hoolimata abiotsivad silmad veel kord ida poole ja toetati palveid uuesti mõjukalt „käega katsutaval kombel“. Anname nende sündmuste kirjeldamiseks jälle sõna tuntud Saksa ajaraamatule. Sellest loeme, peale Viljandi langemise kirjeldust, järgnevalt edasi:

„Aga Sakala vanemad olid saadetud Venemaale raha ja paljude muude kingitustega, et nemad vahest suudaks Vene vürstisid²⁾ appi saada sakslaste ja ladinlaste vastu. Ja Susdali vürst saatis oma venna³⁾ ning temaga suure

²⁾ Ajaraamatu kirjutaja tarvitab omamoeliselt nende kohta ladinakeelset nimetust *Rex* (kuningas).

³⁾ Susdali vürstiriik leidis Novgorodi maa taga Volga jõekonnas, mis pärast Vladimiri vürstiriigi nime sai ja see nimetus jäi püsima Vladimiri kubermanguna. Kõnesoleval ajal oli Susdali osariik Venemaal üks võimukamatest: Sealse vürsti vend Jaroslav, kes Susdali sõja-

sõjaväe novgorodlastele appi ning temaga ühes tulid novgorodlased ja Pihkva vürst⁴⁾ oma meestega, nõnda et see sõjavägi, arvata 20.000 meest suur oli. Ja kui nad Ugandi maale Tartu ligidale tulid, saatis Tartu rahvas neile suuri kingitusi ja andis vürsti kätte nende juures vangisolevad ordu vennad ja sakslased⁵⁾, ka nende hobused ja kiviheite masinad, ambud ja palju muid asju ja palusid neilt abi ladinlaste vastu. Siis paigutas vürst oma mehed linna, et nemad seal valitseks Ugandi ja kõige Eestimaa üle. Selle peale läks vürst edasi Otepäässe ja tegi seal niisamuti⁶⁾. Siis pööras tema sõjaväe Liivimaa vastu minema Puidise poole⁷⁾, kuhu ugandlased temale järele tulid ja neid oli väga suur vägi⁸⁾.

Aga seal tulid talle saarlased vastu ja palusid, et ta pööraks oma sõjaväe esiti Tallinnasse daanlaste peale, sest pärast selle äravõitmist olevat kergem liivimaalaste peale minna; ütlesid ka, et Riias olevat palju ristisõjalasi, kes neile (venelastele) vastuseismiseks valmis on. Ja vürst kuulis nende nõu⁹⁾ ja pööras oma sõjaväega teist teed mööda Sakala maale¹⁰⁾. Aga kui ta leidis, et sakslased kõik Sakalamaa juba ära võitnud olid, sealsed mõlemad linnad vöe-

väega Novgorodi ilmus, asus seal hiljem valitsejaks vürstiks, tema sõjakäikudest Eestimaaale kõnelevad ka Vene ajaraamatud, kuid ainult nagu mööda minnes, näituseks ei seisa nendes midagi Tallinna piiramisest kõnesoleval sõjakäigul; nähtavasti arvati paremaks oma äpardustest vaikida.

4) Vladimir, kellel ka muidugi mitmel pool sakslastega tegemist oli, kes teda hiljem Pihkvast välja ajasid.

5) Ordumeestest eraldamiseks, kelle hulgas ka muust rahvusest isikuid leidis, nimetab kirjanik siin sakslasteks kaupmehi, keda Saksa võimu kukutamisel Tartus vangistati.

6) Niisugune teguviis ei võinud muidugi eestlastele meeldida, vaid tekitas varmalt vastolu eestlaste ja nende aitajate vahel, mis ettevõtte elule muidugi kahjulik oli. Sest mitte selleks polnud eestlased end Saksa võimust vabastanud, et nende asemele venelased isandateks tuleksid.

7) Puidise paika ei teata kindlalt; seda mainitakse siin ja ka paaris teises kohas ainult mööda minnes; nagu aga kirjelduse käigust näha, leidis see vahest eestlaste maa lõuna piiril Virtsjärve ligiduses, kus praegu veel Väiksest Emajõeist vähe lääne pool Puide nimeline küla on.

8) Kuna eelpool juba Vene väe suurus mainitud, käib siin „suure väe“ nimetus arvatavasti uganlaste kohta. Kuid „suure“ mõiste on väga veniv; ugandist, mille üle kümnel korral sõda käinud ja rahvast laastanud, ei võinud küll väga suurt väge tulla.

9) See Vene väejuhi meele muutus tundub küll väga iseäraliselt. Tema oli ometi otse selleks Eestisse tulnud, et siin sakslaste võimu murda, kuid nende sõjaväelise olekust kuuldes, mis ometi iseenesest mõistetav oli, lõi ta juba kartma ja kahtlema, jättis sakslased rahule ja asub saarlastelt soovitatud kergema ülesande juure. Saarlaste soov oli arusaadav, kuigi kitsarinnaline: neile olid daanlased Tallinnas enam tülikas kui sakslased Riias, aga see oli ometi endapettus kui arvati, et Tallinna võitmise järele hõlpsam oleks sakslastega sõidida, kes ometi vaheajal enda sõjajõude veel koondaks ja tõstaks.

tud ja tema venelased Viljandis üles poodud, vihastas väga ja kustutas oma viha sakalaste karistamisega ja lõi kogu seda maad suure nuhtlusega, nii et kõik inimesed, kes sakslaste käest linnas (Viljandis) olnud, suure katku sist pääsnud olid, nüüd surma said, teised päästsid end metsadesse põgenemisega¹¹⁾. — Selle peale läks ta oma suure sõjaväega edasi Järvamaa poole, kus enda juure kutsus järvalased, virulased ja varbolased ühes saarlastega¹²⁾. Nende kõikidega piiras ta ümber daanlaste linna Lindenieuse¹³⁾ ja sõdis seal daanlastega neli nädalat¹⁴⁾. Aga tema ei suutnud mitte neid ega nende linna ära võita, sest seal oli palju ambumehi ja kiviheitjaid, kes hulgana venelasi ja eestlasi surmasid. Sellepärast pööras Susdali vürst¹⁵⁾ viimaks oma sõjaväega häbiga Venemaale tagasi. Küll oli see sõjavägi väga suur ja tugev ja katsus nüüd daanlaste kindlust Saksa viisi¹⁶⁾ ära võita, aga ei jõudnud mitte, vaid kui nemad (venelased) enne kõige maa ümberringi olid ära hävitanud ja paljaks rüüstanud, läksid nad viimaks oma maale tagasi.¹⁷⁾

Niiviisi käib Saksa ajaraamatu kirjeldus sellest eestlastele nii õnnetust sündmusest, mis algas suurte lootustega, aga lõppes uue kibeda

10) „Teist teed“ tähendab siin muidugi, et sõjavägi Virtsjärve idapoolsest küllest tulles nüüd selle läänepoolsele küljele pööras, Viljandi sihis.

11) Niisugune teguviis kujutab õieti selgelt venelaste vildakat vaadet nende vahekorras eestlastega. Nemad ise olid ju enda viivlemisega selles süüdi, et eestlased üksijäetult end hädasunnil Saksa alla olid annud: nüüd said nad venelastelt veel karistada pealegi, nagu oleks venelaste ülespoomine nende süü olnud, ja sedagi pandi neile süüks, et nad oma nõrga jõuga sakslasi polnud ära võitnud, mida ometi Vene vürst oma „väga suure väega“ katsudagi ei usaldanud.

12) Varbolased olid Harjumaal Varbola (Varbjala) kihelkonna ja ümbruse elanikud. Saarlastest ei ole selge, kas nad olid needsamad, kes venelastele Puidises „vastu tulid“ või tuli neid veel Saaremaalt ligi.

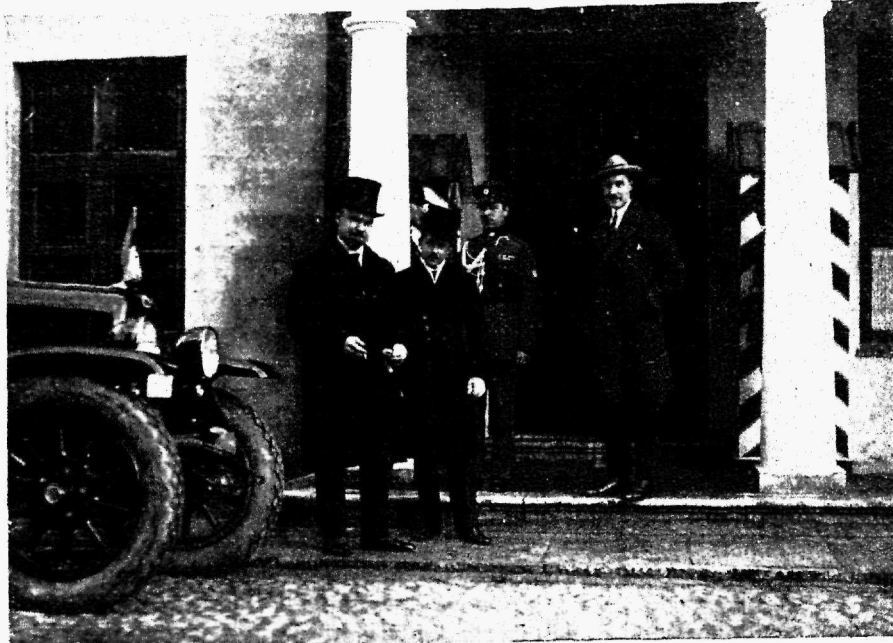
13) Seekord nimetab ajaraamat kõnesolevat kohta viimast korda veel senise eestiaegse nimetusega, pärast tarvitab ikka uut: Daani kindlus (Castum Danorum).

14) Mil ajal see Tallinna teine piiramine a. 1223 oli (esimene sündis teatavalt kevadel) ei selgi kirjelduse käigust õieti. Kuna aga kõnesolev sõjakäik ette võeti tükk aega pärast Viljandi äravõtmist (augustikuul), võib oletada, et piiramine vist sündis hilisel sügisel (nii parajasti nüüd 700 a. tagasi), sest enne talvet oli ta igatahes.

15) Kirjanik vahetab siin vürsti ära ta vennaga, sest nagu eespool öeldud, oli see Vene väejuhiks.

16) Tähendab: kiviheite masinatega ja muude Saksa sõjakunsti abivõttega, mis saarlastel ja muudel eestlastel nüüd tuttavad ja venelastel tarvitada olid.

17) See oli küll otse meeletu tegu maad hävitada ja rüüvida, kuhu nad ometi olid tulnud sõpradena abiks, aga oma pahameeles ja saagiahnuses muutusid venelased nüüd sõpradest vaenlasteks, hoolimata, et nõndaviisi Eesti-Vene ühistegevuse, mida Eesti poolt kõigest väest püüti, lausa võimataks ja end eestlastele vihataavaks tegid. Arusaadav, et sel kombel eestlastel iga usaldus venelaste toetuse kohta kadus.

Hiljuti Eestis külaskäigul olnud Leedu peaminister hr. E. Galvanauskas
[pahemal], tema kõrval asjaajaja hr. I. Aukstuolis.

pettumusega. Tallinna esimese piiramise äpardusest kõneledes (vaata „Agu“ nr. 23.) ütlesime, et eestlased piiramise katki jätmisega suure vea tegid, kuna selle sihikindlalt jätkamisel kindluse langemine ainult ajaküsimus oleks olnud. Sest kodumaalt, Daanist, polnud kindlusel mingit abi oodata, kuna otse sel ajal kuningas vangi langes ja sellega terve Daani võim halvati. Aga see sündmus oli piiramise ajal muidugi veel Tallinnas teadmata, nii kaitsjatel alles täis julgus käes; pealegi lootsid eestlased kindluse langemist iseenesest. Nii võib nende ettevõtte katkestamisest ikka omajagu aru saada, kuna seda sugugi õigeks pidada ei või. Pealegi puudus Eesti vanematel laiem teadmine poliitilisest olukorrast.

Hoopis valjemalt tuleb arvustada Vene vürsti teguviisi teisel Tallinna piiramisel. Temal olid ometi paremad teadmised üleüldise olukorra kohta; igatahes pidi temal tuttav olema (kui mitte muidu, siis saarlaste kaudu) Daani kuninga vangisolek; temal oli ometi kasutada kaugelt suurem sõjavägi kui kevadel eestlastel ning ka hoopis suuremad ja paremad varustused; niisama oli selge, et Tallinnast daanlased mitte ise ei lahku, sest tarvilist toiduga sõjamoona said nad mere kaudu ikkagi (kuna

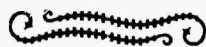
merel täiesti Daani laevastik valitses); kõigil neil põhjustel oleks venelastel vaja olnud Tallinnast võõrast võimu eemale peletada, kui üleüldse siin maal toepunkti võtta taheti.

Kõiki neid tõsisid asjaolusid ei taibanud Vene väejuhid nendest; oma harjunud moel tüdinesid nad ettevõttes, kui selles raskusi leidsid, varsti ära ja kolisid koju. Sellega kujunes venelaste vanema aja viimane sõjakäik Eestisse nende enestele häbiks ja kahjuks, sest Saksa võimu kindlaks saamise järele ei pääsnud nad enam Eestisse, eestlastele aga raskeks õnnetuseks. Venelastega ühes sõides olid nad

oma nappi jõudu asjata kulutanud, ilma sellest pisema tulu saamata, pealegi veel rasket venelaste karistust ja rüüstamist kannatanud ja jäid nüüd veel enam kui enne ainult Saksa hirmu ja armu varale. Sest need oskasid muidugi seisukorda hästi oma tuluks tarvitada, kuna Vene ja Eesti vägi Tallinna all aega viitis, käisid ordu mehed muude sakslastega Tartut kiusamas, mida siis küll kätte ei saanud; kui aga venelased ära läinud ja ka Eesti maleva koost lahkunud, läksid nad Järvamaale ja heitsid selle kergelt alla, millega Eesti vabaduse ots ikka enam lähenes.

Tähelepanдав on aga seejuures asjaolu, et sakslasedki kõige oma võimutunde juures ometi end võitluse eest lahinguväljal heameelega eemale hoidsid. Vene väe Eestisse tulekul ei astunud nad sellele mitte võimsalt vastu, vaid lasksid Sakalamaad venelastel „karistada“, kuna ometi nende kindel kohus oleks olnud olla alamaks võetud sakalasi kaitsta. Selle aga jätsid nad tegemata, rõõmu tundes, et nõnda Vene ähvardav äike nendest eemale nihkus. Koguni kitsas omakasu nõudes pärisid nad Eestis küll õigusi, ei hoolinud aga sugugi oma kohustustest, nagu nad seda ikka on teinud.

H. P.

KIVINE KRISTUS.

Miniatüür-novell. JÜRI AUDRELLER.

Viimased valgusmõõgad sähvisid läbi ka-
leda hilissuvi õhu, sädelid „Kõigi Pühade“ ki-
riku kullatud kupleil ja üksikud neist pörkasid
kiviselle Kristus-kujule, mis asendus kiriku
pääukse paremale piidale. Palju käib rahvast
palvetamas tolle kaju man, sest räägitakse, olla
imetegev võim kujul; kord olla kaju toimind
kui elav inimene — olla imetegu sündind ses
samas kirikus, kus seisab kaju.

Langevad viimased kiired loojenevalt päik-
selt ja värisevad puieladvus, kullates neid.
Hakkab õhtune vaikus langema taevaste kõr-
gusest sinkjasmusta varjuna — lähistub õö.

Viimased palvetajad lahkuvad kirikust, lä-
hevad vaikides mööda teed, kaugenedes ja ka-
dudes sinetavva õhe. Ja jutustab mulle va-
nake, kes vaatleb sama kui mina, neid kau-
genevaid, hämarusse kaduvaid varje:

— See juhtus paljude aastate eest. Elasime
ses külas täis hirmu ja ärevate aegade kaasa-
toodud piine; kannatime röövivade sõjalaste
vägivalda.

Olid kodusõja ajad. Ei võind keegi julge
olla, et elab üle õö ja võib uue päeva vastu
võtta sama tervena, kui saatis möödunu.

Olid koledad päevad, ent õudsemad õöd...

Igal õöl kui langes pimedus üle maa, tapeti
inimesi. Paljud leidsid
surma timuka kirve all
— neid veeti tapalavale
kui loomi, kus tuli korda
oodata, vaadates, kuidas
kaaslasti veri värvis pu-
naseks maad ja giljotiini,
mis lakkamatult jätkas
enda koledat tööd. Tuli
kuulata ohvrite valukar-
jatusi ja viimaseid oigeid,
ent polnud pääsu sellest,
mis hiljem ehk varem
pidi sündima.

Elasid sel õudsel ajal
noor inseneer, äsja võet
naiseaga. Olid õnnelikud
ses koleduste piirkonnas;
elasid iseendile, jättes tä-
helpanematuiks sündmu-
sed, mis vapustid muidu
nii rahulikku küla. Olid
vaid süüvind endi vaik-
sesse õnne. Elasid väik-
ses majas, läänepoolsel

külaserval; vaatlid igal õhtul veriselt loo-
jenevat, mägede taha vaovat päikest, luuen
kujutelme kaugeist maist ja kaugeimast elust.

Nii venisid ärevad päevad ja õudsed õöd.

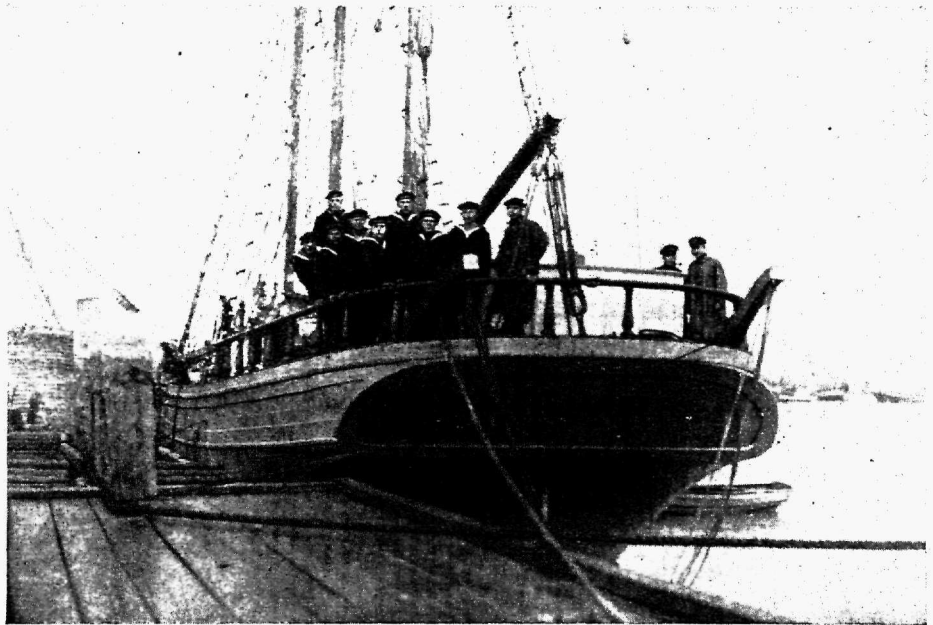
Küla all peeti veriseid võitlusi. Kostis ala
too tapatalgu lakkamatu kära. Toodi haava-
tuid ja surnuid külla ning maeti timukasurmat
inimkehi — elutuid laipe. Ent jäid noile kahele
tähelpanematuiks need sündmused.

Ent juhtus, et kahtlus mingi arusaamatuse
põhjal langes inseneeri päale ja oli oodata sur-
ma, samat surma, mis igale määrat. Inseneer
oli sunnit põgenema ehk surema — valis esi-
mese ja otsustas põgeneda esimesel võimalu-
sel.

Oli kurb noor naine, ent pidi lahkuma me-
hest, sest talitama pidi kiirelt.

Nii põgenes inseneer ühel pimedal õöl, mil
pimedus nõudis uusi ohvreid, hõigates õhe va-
lukarjatusi ja oigeid, ning lehvitas hävitus-
lippel mustaval, tähte virvendaval taevaran-
nal, kus peeti sõda.

Tuli läbi minna säält. Oli kardetav tee,
ent iha vabadusele, iha elada, oli suurim sur-
mahirmust ja inseneer algas põgenemist va-
bale merele, pääsu kaugelle pigimusta, taeva-
ranna taha.

Õpilaev „Viljandi“,

Foto Akel.

purjek, millega Eesti kadetid Inglismaal, Prantsusmaal, Rootsis ja Daanis õpe-
reisil käisid.

Jäi üks inseneeri noor naine. Jäi kurbuses veetma koledaid aegu, ent mees oli lubanud võimalda pääsmise ka talle, kui ise pääsend õuduste ringist.

Olid õudsed nood ööd ja pikad päevad üksikulle ootavalle inimesele, ent tuli neid veeta palju, sest ei tulnud teateid mehest niipea, ega olnud ka soodsat juhusst põgenemiseks.

Endiseist ajast oli sõbranna. Otsis selle ja viitsid kahekesi ootuses aegu. Rahutus piinas inseneeri naist; salalik aimdus oli hingest, ent oli siiski vaid aimdus, sunnitet ärevaist ajast. Jäid rahulikumaiks ajad — kadus piinav aim, ent kadusid päevad, kadusid kuud ootuses. Oli saabunud kuld kollane sügis. tuisates lehtikulda läbi hämaraid öid ja laskis huldada tuulel, ent ei saabund oodatavat teadet.

Tuli tagasi piin. Hinge saabus uuesti salalik aim, kujutelm sünnimusest, mis võis sünni kugasil kaugel, tundmatuil mail ja meredel — säääl, kuhu läks ta mees. Oli vaid kohtand üht mehe endist sõpra, kellelt kuulis. et inseneer pääsend avaralle merele — ent see oli kõik...

Siis, ühel pimedal sügisõhtul, tulles sõbranna ja ühe noormehe seltsis hiliselt jalutuskäigult, noormees kinkis neiuale punase roosi, mille murdis teeveerel kasvavalt põõsalt. Viimase, juhtumisi leit sügisroosi andes, kadus pimedalle külatänavalle.

Jäid kahekesi naised. Läksid vaikides mööda kirikust ja neiu oli käes punane roos. Oli sünge öö. Viirastuslikke varjega pimeduses. Tõi hinge valdava kurbuse noorele naisele, et otsustas palveta viimast korda kivise Kristuse kuju man; et viimast korda otsustas nõuda märki kadund mehest.

Sünge oli öö. Kirik musta hiiglasena asetet pimedusse ja kohisesid vihmaga täidet pilved üle varjat laotuse, üle hämara maailma,

pildudes jämedaid vesitilke hääbuvalle maale. Võttis noor naine roosi, viis ohvriks kiviselle kujule ja palvetas kaua ning kirguliselt, nõuden ilmutust mehe saatusest. Ent tumm oli kuju, tardund ilmega kivisel näol ja ümbrus vaikne pimeduses.

Tõstis naine viimast korda käed palves ja lausus:

„Kuule mind, kivine Kristus, kuule mind! Võta vastu see roos! Anna märki seeläbi, kui surnud mu mees kaugeil rajal! Kuule mind, sina kivine kuju — kui oled Kristus!...“

Õeldes ulatas Kristuselle roosi.

Jäi roos kinni kiviselle käele. Palvetai kohkus; rääkis preest-rile imeteost.

Lasti lüüa kella, kutsudes inimesi palvele majust. Olid õudsed helid, mis kadusid kaugusesse lakkamatu kutsena. Jooksid inimesed majust, kes kuuldes sünnimusest langesid põlvili maale, palusid seda, kes vastu võttis roosi. Tuli kaugeimaistki küladest hulvana rahvast. Saabus hämarduv hommik, ent roos seis endiselt kivise kuju külmas käes, kelle tardund kannataja vaade vaatas põlvitavaid hulke.

Kümmendal tunnil tulid kaks joomarit läbi paluvate hulkade, kiskusid vägivaldselt roosi, tal-

lates seda mutta — ent pühaks jäi kirik.

* * *

Toibudes ehmatusest, teadis inseneeri noor naine, et surnud ta mees, sest uskus kivise Kristuse kuulutust. Kattis end leinalooriga, olles kurb, sest elu kaotand väärtuse...

Ja tõesti! Varsti tuli teade: inseneer hukkund merelainein. Vihased lained neelund teda ta pagurännakul, viies sügavusse — vastu igavesele rahule.

Dimitri Smirnoff.

Esines „Estonias“ ooperites „Rigoletto“ ja „Traviata“.

DOSTOJEVSKI UUES VALGUSES.

Leo Shestov, filosoof ja kirjandusarvustaja, kes on püüdnud süveneda suure kirjaniku Dostojevski ilmavaatesse ja hingeellu, avaldab oma lõppotsustena järgmist: Oleme Dostojevskit

mõistnud liig vähe, suurem hulk on teda mõistnud valesti. Ka Saksamaa ei analüüeerinud õieti. Otsustagem õiglaselt: kes üldse analüüeeriski? Kas ei vaadeldud ainult positiivseid

romaanitüüpe, nagu Aljoshat jne.? Kuid Dostojevski ei jultustanud. Ta naeris neid, kes teda ta tüüpidega identifitseerisid ehk selles koguni mingit uut müstikat tahtsid näha.

Dostojevski, otsekui soovides, et see nii oleks, tallas porri kõik kõrgemad annid, kõik ilusa ja süütu. Head ta ei ülista. Tema arvates ei ole ideaalseil omadusil mingit väärtust tõelikkuse ees, need viivad vaid kannatusele. Kogu oma poolehoidu jagab Dostojevski kurjategijatele. Inimesed, kes raiunud puruks lapsi, saatnud korda jäledaid tegusid ja kuuluvad äratõugatuiks, kannavad aupärga. Ta peab neid peaaegu kõrgemeelsemaiks kui mitteüleastujaid: õieti polegi Raskolnikov mingi kurjategija, ka Karamasov polegi mõrtsukas.

Tuhanded mõtlejaist peavad võitlust kurja vastu, ainult Dostojevski tõi välja kõik abinõud tema kaitseks: südame-tunnistus ise on kuriteo poolt. Nii kirjeldab ta oma kurjategijatüübi moraalselt kõrgust. Ta peab teda kõrgendama, sest hea ja kuri seisavad ühtlasel astmel. Tekib arvamine: Dostojevski ei mõista kurjategija hinge. Kõik on vaid mõeldud ja kokku seatud. Tõepoolest näeb kurjategija hinges koguni teistmoodi välja, ja kui Dostojevski pillab kurjategijatüüpe, siis ainult seks, et oleks põhi, millele võiks toetuda filosoofiline idee. Nii positiivsed kui negatiivsed tüübid on ainult väljendusabinõuks kolmandale, mõlemad nad on alusleheks tema filosoofiale. Seadus lubab valada verd sõjas ja kohtumõistmiskohas, mis inetu küllalt riigiõigusele, olgugi, et siin ei arvestata ainult üksikisikut. Kui kummaliskoledana aga kõlab see: Raskolnikov ütleb ja kirjutab: Verevalamine on lubatud, rääkimata seadusest, ka oma enda südame-tunnistusest, ja südame-tunnistuspinnad isegi vaikivad, neid pole olemas, sest südame-tunnistus lubab seda.

Kui hirmus! Ka mujal loeme: see südame-tunnistus ei kuula kaebeid. Kel säärased elamused võimalikud, see seisab juba sealpool head ja kurja, siin kõneleb Dostojevski ise, siin

ulatab ta kõrgemal vaatekohal käe Nietzschele. On olemas mingi teine õhkkond kui maailm heast ja kurjast, mingi saar ajaloolises kaaoses, kus, nagu Robinson Crusoe, peab algama uuesti üleulatavana valutoovast heast ja hävitavast kurjast.

„See oli juba Nietzsche üliõpilasajal.“ Aga Nietzsche käis oma teed iseseisvalt, moraalil sugukonnas, inimlikus, liiginimlikus, sealpool head ja kurja, sest Dostojevski oli tol ajal Euroopas tundmatu. Ka hiljem ei märka Nietzsche skeptilise hinge põhja: „Kurjategijatüüp,

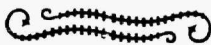
„Estonia“ tantsjanna prl. Holts, kes Eesti „võikuninga“ Schultzega hiljuti väljamaale põgenes, aga nüüd Pariisist on teatanud, et võõral maal tal tühi kätte tulnud ja et ta jälle sooviks „Estonias“ tantsida.

see on tugeva inimese tüüp ebasoodsates tingimustes. Siin esinevale probleemile on tunnistus Dostojevskilt — Dostojevskilt, ainsamalt psühholoogilt, kellelt mul midagi oli õppida: ta kuulub mu elu ilusamate õnnejuhtumiste hulka; enam veel kui Stendhali leidmine. See sügav inimene, kellel kümnekordselt oli õigus vaadata vähehindavalt pealiskaudseid sakslasi, on Siberi sunnitöölisi, kelle hulgas kaua elas, lausa raskesti eksinuid, kellele oli kadunud iga tagasipääs seltskonda, leidnud koguni teistsuguseina kui ise ootas — peaaegu nagu tahunud pareimast, kõveimast ja väärtuslikuimast puust, mida üldse kasvatab Vene pind.“

Dostojevski, kui kurjategijaskonna hääldeaja, see valemõistmine avaldas mõju aastakümnete kestusel Venemaal ja kaevab sügavaid jälgi.

Kasvas inimesi, kes poleks suutnud kitkuda ainsamatki taime, surmata ainsamatki looma, aga kes teadsid: Südame-tunnistus õigustab verevalamist kõrgemate sfääride tahtel, ja nad tapsid, kui mitte sõjariistaga, siis tolle verise suletõmbega. Paljud tegid seda endakasu pärast ehk kihtkonna huvides saaduste uue jaotamise ja majanduslike pöörete mõttes. Nad mõistsid valesti Dostojevskit, oma sisemas minas kummardasid nad ikka veel materialismi, nad muutsid ainult vahetusraha, kuid mitte kapitaal.

On ehk tollel uue kultuuriilma kaaose Robinsoni-saarel ka Dostojevski juures vähekesegi võimuhimust? Võib olla.

RIKASTELE.

EDWARD CARPENTER'I järele.

Kas pole nad minu omad, need igavesed künkad, ütleb Isand, millelt vaatan üle männilatvade alla orgudesse?

Mahlakad karjamaad pruunide ja valgete kariloomadega ja jõed tammide ning vesiveskitega?

Ja lokkavalt õitsevad viljapead ja õunapuie hiilgavad õiekroonid —

Oma mäenõlvakuilt vaatlen nagu troonilt oma maid.

Kas ei kuulu nad mulle, kus asun — ja mu lastele?

Kui kaua tahate vedada nende üle oma lämmuõrku ja lobiseda õigusist ning eraomandusest?

Kui kaua mõtlete ehitada oma maju, et peita nendesse varaasju, et eraldada oma õdedest ja vendadest — ja minust?

Hoidke end! — sest mina olen torm; mind ei piira teie eraomandusõigused!

Kõue ja välguga, tule ja veega tahan hävitada ja paljaks teha teie põllud!

Teie esisündinud tahan surmata teie majades ja naeruks teha teie rikkuse.

Totrad, kes päevast päeva, tunnist tundi ei tea minutit, mil nad surevad!

Ja kes siiski kisuvad teineteiselt andeid, mida neile külluses jagasin!

Sest ma ei salli ühtki, kes kõigile ei avaks uksi ja ei anneta, mida talle olen kinkinud.

Puud, mis sirutavad oksid õhtutaeva poole, marmor, mida maapõues valmistasin miljonite aastate kestes, loomakari, kes rändab miriadide küngaste üle — minu omad on nad ja mu laste omad —

Ja kui sa sirutad käe, et neid omada ükski endale — siis neetud oled!

Eraomanduse needus haarab su!

Raske silmalauga, rõhutud südamega, väsinult, võimetu rõõmustama, muretsevana!

Kas tahad sa roomata ringi võõrana su enda maal, mille lõin sulle õnneks!

Väiksemgi lind puuksal laulab vabadusest ja noor kündja põllul vilistab —

Aga sina oled nukker ja ükski — unustatud ja eraldatud inimeste hulgast!

Sest otse sama võrra, kui oled eraldunud väheimastki mu lastest, oled sa eraldunud minust!

Nii olen kõnelenud mina, Jumal Demos — ja mäed on mu troon.

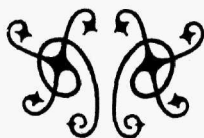
ÜKS TEE.

*Kui olin laps,
siis laulsin Jumalast,
ingleist luuletin laule,
saatsin silmiga taevaseid pilvi
ja igatsin tiibu mu õlgele.*

*Kui olin rändai,
siis, otsiden Jumalat,
ingleid ihaten näha,
maailman mul suuri sai eksimisi
ja pühast sai rüvetet patutee.*

*Kui olin hukkui,
siis nägin Jumala,
inglid kuulsin mind hüüdvat,
taeva taas nägin siis avasilmi
ja sünkjast selgus mu lennutee.*

H - a.

PILDID HIIUMAALT.

Hiidlased, Hiiumaa elanikud, on seni olnud laiemalt tuntud laevameestena, kraavikaevajatena või on neid rahvanali seadnud mitmesugusele seisukohale, kord esitades neid teravmõttelistena, teinekord jälle rumalatena, juhmidena. Kuidas nüüd ka lugu on hiidlastega, aga Hiiumaa on meil võrdlemisi vähe tuntud, seda on vähe uuritud, tähele pandud. Ei leia kuigi põhjalikke töid või isegi kirjeldusi Hiiumaa üle, mis vähegi tutvustaks Eesti suurema saarega (üldpind 960 ruutkilomeetrit). Pikemaks kirjelduseks ehk võib pidada ülevaadet Kampmanni Eesti Kodumaas I.

Hiiumaa on võrdlemisi tasane, iseäranis kagupoelses osas, mida kujutavad ligiolevad pildid. Ses osas on maastikku iseloomustav tasane kruusapealne nõmm madalate kadakapõõsastega, mida kariloomad piiravad peaaegu ümarguseks. Mõnikord vahelduvad kadapikud suuremate kase-metsadega, millel alapuistuna ka jälle suuremad ja vähemad kadakapõõsad. Siis on madalad sarapikud, aga ikka on kadakad ka nende läheduses. Üksikud männitukad elustavad lagedat, piirates avarat vaadet. Kadapikud ja sarapikud on karjamaaks, millel uitavad kariloomad ja väikesed

hiirehallid Hiiu hobused. Kadapiku ääres on väikesed talumajad, kus elavad kohapidajad, kelle põllumaa ei ole kuigi suur. Ehituste ehituslaad ei ole ilma huvituseta.

Ranna läheduses laiub randlagendik, mis täiesti tasane. Suvel on see karjamaaks; sügiseste tormide ajal on lagendik tihti vee all, millest paistavad välja kõrgemad kadakapõõsad ja suuremad kivid.

Praegu on Hiiumaa tihti kõne all nafta saamise suhtes, mida loodetakse leida Vaimla mõisast Keina kihelkonnas. On tehtud juba eeltöid, ehitatud puurimistoru Vaimla mõisa lähe-

Sarapik kadakatega Valiba küla lähedal.

Osa Heltermaa alevikust.

dale väljale. Siit loodetakse leida naftat suuremal määral.

Suvel on suuremaks sadamaks Hiiumaal Heltermaa, mis saare idapoolsel rannal. Siia käivad aurikud kindla sõiduplaani järele ja siit pääseb omnibussiga Emastesse ja Kärdlasse. Heltermaa sadama lähedusse on tekkimas alevik. Praegu on seal juba postkontor.

V—r.

Dr. GRAVENHAGI SURM JA TEMA JUHTUMISED PÄRAST SEDA.

Norra kirjaniku SVEN ELVESTAD'I romaan. Tõlkinud J. M.

Kella üheksa ajal lahkus Louis Gravenhag majast, arvatavasti seks, et minna haigete juure või kliinikusse. Ajakirjades ilmunud piltide järele tundsin ma kuulsa närviarsti kohe ära. Aga tumedahabemelise võõraga polnud tal sarnaduse märkigi. Dr. Gravenhag oli blond ja siniste silmadega, nagu täisverd põhjamaalane, nagu... nagu Markus Friis, rutuga ei tulnud mulle meele kedagi teist, kellega oleks võinud teda võrrelda. Proua Merete armastab oma tõu silmi, mõtlesin ma eneses. Ukse ees seisatas dr. Gravenhag vilkeks ja süütas sigari. Siis hakkas ta minema. Ma tundsin tema ära. See oli võõras.

Eelmisel õhtul, lahkudes võõrastemaja aiast, oli ta ka sigari põlema süüdanud. Niisama, kui pole kaht inimest, kellel ühesugused käejooned, niisama ei leidu ka kaht inimest, kes süütavad sigarit ühel ja samal viisil. Aastate jooksul muutub see käelligutus iseloomulikult vormitud tegevuseks, mis sisaldab terve rea liigutusi: sigarikarbi järele tasku haaramisest kuni tultiku mahaviskamiseni. Oleksin ma aga veelgi kahelnud, tarvitses mul ainult tähele panna dr. Gravenhagi kõnnakut, neid kiireid, energilisi lüheldasi samme, täielikuks veendumiseks, et võõras ja tema oli üks ja sama isik. Niipea, kui olin jõudnud selgusele selles, ei jälginud ma teda kauem, vaid lasin tema minna kliinikusse. Aga jahmatanult seisin ma asjaolude ees. Kas Louis Gravenhag andis Friisile raha? Jah. Teisalt ei võinud see tulla. Aga mispärast? Kas oli asjasse segatud ta lahutatud naine, Merete? Ma olin igalt poolt kuulnud, et dr. Gravenhag rääkivat temast ainult äärmise külmuse ja tagasihoidlikkusega. Edasi: Teadis dr. Gravenhag, et parun Friis kavatses Meretega lähemal ajal põgeneda? Sündis see vast ehk tema teadmisel... ei, siin sattusin ma terve rea mõistatuslikkude vastolude sekka, mis mind segaseks tegid.

Neil päivil pidin ma pingutama kogu oma teravmeelsust, et mitte kaotada niidiotsa. Mul oli juba 7. mai õhtul teada, et Marcus Friis oli võtnud sõidukaardid Põhjamere supeluskohta Skagen'i, kus paarike enne hooaja algust õige segamata võis viibida. Mina ise olin pangsiionis arve nõudnud ning valmistasin ärasõiduks Hamburgi. Võib olla arvatakse, et mul oli nõu armastajatele Skagen'i järel sõita. Mitte märkigi. Teisest küljest aga polnud mul muidugi

mõtteski Hamburgi sõita. Ma olin jõudnud selgusele, et sündmuste raskuspunkt peitus juba siis dr. Gravenhag'i juures ja ilma, et ma oleks lasknud silmist armastajate ettevõtet, olin jälginud ka dr. Gravenhag'i tegevust.

6. mai õhtul oli dr. Gravenhag viibimud Gjentoftes, väikeses idüllilises kohakeses Koppenhaageni lähedal, kus ta tüüris möbleeritud suvimaaja, mis seisis päris üksikult õudses, maha jäetud aias. Dr. Gravenhag oli moonutatud nagu tol õhtul restoraani aias. 8. kuupäeval reisidis Merete ja Marcus Friis Skagen'i. 9. hommikul astusin mina Hamburgi sõitvasse rongi, kuid lahkusin sealt juba Roskildes, sõitsin autoga Gjentoftes'i ning asusin võõrastemajaja.

V.

Suvimaja, mille tüüris dr. Gravenhag, oli varemalt olnud aedniku elukorteriks ja kuulus läheduses asuvale mõisale. Talvel seisis maja tühjalt ja lukus, survel tüüriti ta välja. Juhuslikud ja vahelduvad elanikud ei hoolitsenud maja ega aia korrashoidmise eest, nii olid mõlemad lagunemisel. Kuid kevadel, kui haljas puie lehestik langes maja pudenenuid müüridele, siis hingas kogu sellest kohast ometi teatud meeleolu. „Pärnamõis“ oli koha nimi. Aia piir ulatas kokku võõrastemaja aia omaga; minu väikesest katusekambri aknast võis mu pilk igal ajal laskuda ta tihnikuisse, kuid majast enesest nägin läbi tiheda lehestiku ainult mõnes kohas natuke halli müüri — ja peale selle väikest puust verandat viltu uksega, mis seisis alati lahti, sest et ta lukk kinni ei pidanud.

Selle maja oli siis dr. Gravenhag tüürinud, aga mis otstarbeks? Võõrastemajas ei teatud muud, kui et ta nimi oli Barfod ja ta ise Daani-Ameerika inseneer. Isegi võõra nime oli ta enesele võtnud. Võõrastemaja peremees lootis suve kestes hästi teenida, sest Ameerika inseneer oli suvila tüürinud kellegi haige sugulase jaoks, kellele igapäev sööki tuli saata.

Mitme päeva jooksul ei juhtunud midagi muud, kui et suvila valmistas võõraste vastuvõtmiseks. Viimaks tulid nad kord öösel. Mind ei pannud sugugi imestama nende öine tulek. Automürina peale ärkasin ma üles ja aknast välja vaadates nägin suvilas välkuvat tuld, mis kanti toast tupp ja mis viimaks kadus magamistoa paksude eesriiete taha. Kaua istusin ma

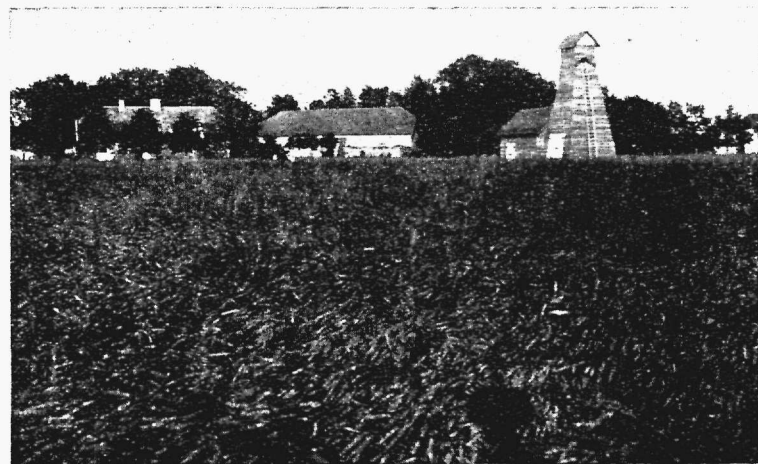
lahtise akna ääres ja vahtisin suvila poole. Vahest oli nagu hääli kuulda. Muidu oli kõik vaikne. Umbes ühe tunni pärast hakkas tuli jällegi rändama toast tuppa, nagu toimetaks uued elanikud pimedas maja läbiotsimist. Seal juures võeti mõni akkord klaveril, mida olin näinud seisvat ühes toas ja mis oli vana ning häälest ära. Alles kella kolme paiku heitsid uued elanikud puhkama ja kõik jäi pimedaks.

Järgmisel hommikul einet võttes, püüdsin teha juttu vana vaikiva teenri Eliasega. Ta oli käinud suvilas hommikust kohvi viimas.

„Kas nägite kedagi?“ küsisin ma.

Piiku küla. (Pühalepa.)

Nafta puurimistorn Vaimla mõisa väljal.

„Prouat“, vastas ta.

„Neid on siis üks herra ja üks daam. Teisi ei ole? Ka lapsi mitte?“

„Ei.“

„Ja herra?“

Elias raputas pead. Herrat polnud näha.

„Haige“, sosistas Elias.

Omast aknast pidasin ma neid kogu päeva kestes hoolsasti silmis. Ja lõuna ajal nägin vilkeks herrat väljas lagunenud verandal. Ent ta näitas ennast ainult silmapilguks ja kadus jälle ruttu maija, nagu oleks teda keegi toast hüüdnud.

Herra oli mu sõber pangsooionist, Marcus Friis-Brockenberg. Üllatuseks polnud see mulle sugugi, sest teda olin ma oodanud.

Kui ma õhtul võõrastetuppa läksin, istus dr. Gravenhag seal.

VI.

Dr. Gravenhag istus kõige muga-vamas, aga ka pimedamas nurgas vana Hollandi laevniku laua ääres. Kahanev päeva valgus langes viltu läbi väikese aknaruudu ja välkus saladuslikult viinapudelil, mis seisis Gravenhag'i ees laual. Ta sõi mõne võileiva. Sisse astudes kuulsin teda taplevat kelneriga, et viin jahutamata ja õlu alles toomata. Ma tundsin ära ta kalgi ja vastumeelse hääle. Mind nähes vaikis ta ja saatis mulle uuriva pilgu. Elias tõi õlle. Dr. Gravenhag'i vihastest näost võisin näha, et ka õlu meelega järele ei olnud, aga ta ei lausunud midagi.

Osa, mida ma nüüd etendasin, oli väga raske; esinesin rõõmsa ja ülemeelse kunstnikuna. Olin muretsenud enesele maalikasti ühes teiste tarbetega. Lõbusalt vilet ajades hõõrusin käsi nagu hästi kasutatud tööpäeva järele, saatsin maalikasti kuhugile nurka ja vaatasin ringi selle rumala ja meelitava ilmega, mis on iseloomustav lobisemist armastavatele isikutele. Dr. Gravenhag saatis mulle jällegi ühe pilgu, mis õriseva õuekoera omast mitte väga palju lahku ei läinud.

„Teie sõbrad on ju päralt jõudnud“, tegin ma juttu, „kuulsin küll öösel, kui tuli auto.“

Ta ei vastanud, ei vaadanud üles. Tal oli tegemist üksnes oma söögiga. Imestasin ta lihtsat maitset, söökide valik ei sarnanenud elegant dr. Gravenhag'ile, kes üle linna oli kuulnud oma väikeste peenelt valitud söömingutega. Elias, kes otsis tegemist ta läheduses, heitis mulle tähendusriikka pilgu. Ja selles oli kogu

ta arvustus: selle jõuka, aga kitsi ameeriklase käest pole kindlasti loota mingisugust jootraha. Minule aga oli asi päris selge: Dr. Gravenhag tahtis etendada oma osa peensusteni, kui inseneer Barfod tahtis ta olla hoopis midagi muud, kui harilikult. Kui väga tähtis oli temale jääda tundmatuks!

Olgugi, et ta ülesastumine kinnitas minu tähelepanekuid, siiski oli see mulle suureks pettumuseks. Ühe väikese ettevalmistusega millest teadsin, et see oleks huvitanud õiget dr. Gravenhag'i, olin ma lootnud sellel õhtul temale läheneda. Eliaselt sain teada, et ta pidi tulema. Olin lasknud enese jaoks katta laua kõige paremaga, mis leidus majas söögiriistade, söökide ja veinide poolest, ja võtsin enesele lõbusa kunstijüngr'i maski; kes tähelegi ei pane, kas kuulavad ka teised külalised ta lobisemist, või võtavad nad teda vastu jäise külmusega. Dr. Gravenhag aga istus seal kogu aeg tummalt ja täis kibedust, heites ainult vahete vahel läbi kinnipigistatud silmalaugude pilgu toredatele maiusroogadele, mis lasin enesele ette kanda. Ma usun, see polnud mitte ainult kibedus minu lobisemise pärast, mis sundis teda ennast unustama. Võib olla oli ta nälgas ja kahetses oma piinlikult etendatud kommetimängu. Kui kõik mu tema poole pööramised tagajärjetuks jäid, siis ütlesin ma viimaks, et heameelega tahaksin tema suvila aias maalida.

Siis aga toetas dr. Gravenhag ennast tooli seljagusele ja vaatas minu peale. Närviliste, värisevate sõrmedega otsis ta karbist sigarit. Nõnda otsib sigarit mees, kes oma ärevust püüab maha suruda. Ta süütas sigari põlema, tõusis püsti ja ütles:

VII.

„Kas olete kogu aeg rääkinud minuga?“

„Aga muidugi,“ ütlesin ma ja tegin imestanud näo.

Dr. Gravenhag viipas Eliasele, ta tahtis maksta. Ja kuna ta teenriga arvet õiendas, ütles ta minu poole pöördudes:

„Ma ei kõnele iial inimestega, keda ei tunne. ega lase ka ennast võõras-

test tülitada. Aga,“ rääkis ta edasi, „teie nimetasite midagi, mis äratas mu tähelepanu.“

Ta seisis nüüd mu ees ja ta toonis oli midagi otse metsikult ähvardavat.

„Teie tähendasite, et soovite üles seada suvila aeda oma maalimise tellingid.“

„Aed on maalimiseks otse meelitavalt ilus,“ vastasin mina, „ja teie loaga...“

„Ma keelan seda teile kõige valjumalt“, sõnas ta, „ja loodan, et teie ei astu üle minu keelust.“

„Olete sinna püüminised üles seadnud?“

„Kui teie teete katset tungida aeda, läheb teil halvasti“, ütles ta lühidalt ja kindlalt.

„Kas siis lasete püssist? Te olite ju Ameerikas.“

Viimane märkus näis dr. Gravenhag'i veel enam ärritavat, aga ta ei lausunud midagi, vaid võttis kübara ja läks. Vana Elias oli olnud selle vahejuhtumise juures ja arvas nüüd paraja aja ka omalt poolt sõna võtta.

„Need ameeriklased usuvad küll, et kogu maailm kuulub neile. Mis kahju teeks see vanale ajale, kui te seal maalite? Seal pole ju iial ühtki inimest. Nii imelikke suvitajaid pole meil veel olnud, seda ütlen ma otsekohe välja. Võiks vaevalt uskuda, et need on suvitajad,

parema seltskonna inimesed. Nad ei lähe kunagi aeda, vaid elavad alati kinniste akende ja mahalastud eesriiete taga. Otseku ei oleks nad pidalitõbised, või ei julgeks nad kellegile näkku vaadata. Herrast pole ma veel varjugi näinud, prouat olen näinud mõnikord läbi ukse pilu, sest täiesti ei avata ust iial, pistab välja ainult käe, kui tahab midagi saada.“

„Kas ta siis teenijaid ei nõua?“ küsisin ma.

„Näib küll nii,“ arvas Elias, „tal on vist hirm, et keegi teda näeb. Herra pidavat olema haige.“

„Lamab ta voodis?“

„Seda mitte. Aga magamistoast ei tule ta iial nähtavale. Toas käib aga edasi-tagasi, edasi ja tagasi. Kui ma seal olen, siis kuulen ta samme. Need ei lakka iial. Ta seisukord peab olema väga halb, või on ta liig erutatud.“

Kindral Degoutte,
Prantsuse okkupatsioonivägede ülem
Ruhri ringkonnas.

Kuna ma nõnda Eliasega juttu vestsin, oli kell saanud pool kümme. Kogu aeg olin ma läbi akna teed silmas pidanud. Dr. Gravenhag ei olnud aga seni suvilast veel lahkunud. Nüüd oli vahepeal läinud nii pimedaks, et polnud enam mõtet siin istudes pimedusse vahetada. Läksin oma tuppa. Mäletan veel, kuidas ma seal istusin ja läbi puie halli kivimüüri poole piilusin, mis muutus kasvava pimeduse tõttu ikka segasemaks — ja kuidas ma tõele püüdsin lähemale pääseda, võrreldes üheteisega neid mitmesuguseid imelikke tõsiasju, millede ees ma seisin. Seal oli kolm kogu: naine, tema armuke ja mees; ma asetasin nad üksteise vastu nagu puht matemaatilise ülesande, kuid mõistatuse sisemist siset ei osanud ma kuidagi lahendada.

Mõned, puht välised olud näisid selged küllalt: armastav paar tahtis enast ilma eest peita. Kuid mitte seks, et varjata oma armastust, sest selleks polnud neil ju põhjust. Nende eesmärk oli peita ilma eest, et nad viibisid just sellel maakeral kohal. Kuid miks olid nad üldse siin selles poollagunenud majas metsikuks jäänud aiaga? Miks mitte Skagen'is, miks mitte Kopenhaagenis? Et kohata meest? Ei, teda võisid nad ju kohata kus tahes. Pealegi oli ta moonutatud. Ja miks oli ta seda? Ei oleks siin äratanud vähematki tähelepanu, kui oleks ta üles astunud kui dr. Gravenhag, sest keegi ei tunnud teda. Kas oli ta moonutanud ennast suvila elanikkude jaoks? Proua Merete jaoks mitte. Oli väljaspool igat mõttevõimalust, nagu ei tunneks ta meest sellegipoolest. Marcus Friisi jaoks? Ma ei olnud kindel selles, kas Marcus Friis teadis, et tal oli tegemist proua Merete mehega. Ühe asja üle olin aga selgusel: kui Marcus Friis seda mitte ei teadnud, siis võisin järeldada, et selle taga peitus raske, saatuslik kurbmäng. Kõik kokku, saladuslik viibimine suvilas, moonutus j. n. e. võis olla etendatud seks, et varjata jälgi millegist, mis pidi tulema. Ja otse seda tulevat ma ootasin. Aimasin seda maja üle levinevas pimeduses,

Hugo Stinnes.

Saksa majandusline „diktaator“. Tema käes on Saksamaal ja mitmes teises Euroopa riigis hiiglavarandused kaevanduste, tehaste ja muude ettevõtete näol. Saksamaal on tal umbes 70 ajalehte, kes tema juhatuse järele „meeleolu“ teevad. Hiljuti algas Stinnes Ruhri asjus, Saksa valitsusest mööda minnes, kindral Degoutte'iga läbirääkimisi.

vireleb iseenese asjatuse iluduses. Kunstist ei tea sarnased daamid midagi peale eneste riiete, nad ei loe midagi muud peale surmakuulutuste, aga neil on üliinimlik kaldumus igavuse tundmiseks ja selles tühjuses avaldab nende mõistus arusaamata mõju inimeste peale, keda tarvitavad oma eesmärgi saavutamiseks, kes aga tavaliselt on neile täiesti ükskõiksed.

Sellest peale kuulsin igal õhtul, omast vaatluspaigast akna ääres, kui mängiti „Irmelin Rose“. Igal õhtul, täpselt kella kümnest kuni kakskümmend minutit peale kümnet.

VIII.

Siin kohal läheb tarvilikuks silmapilguks katkestada Robert Robertsoni aruannet, mis sama täielikult on ära toodud, nagu ta seda raamatu väljaandjale ise on jutustanud. Lugeja võib olla tähele pannud, et Robertsoni kujutlusest kõlab sagedasti iseteadlik toon. Ta räägib enesest kui „röövloomast“ ehk sarnaselt. Väljaandja tähelepanekute järele sobib see tema iseloomuga ühte. Temal oli ebaharilikult külm ja hõel, rehkendaja loomus, millel liiategi palju edevust — ta ei kannatanud pikemat aega

see sosistas puie ladvus ja pakitses mu närvides. Et niisugusel meeoleolul midagi ei puuduks, tuli ootusriikka õudsusse veel veider vahejuhtumine: all suvilas mängiti klaverit! Iial ei unusta ma tolle õhtu imestust, kui ootasin dr. Gravenhagi lahkumist surnuvaiksest majast ja vaikust äkki segas klaverimäng. See oli „Irmelin Rose“, mängitud marsi tempos viletsal, häälest ära mänguriistal kellegi poolt, kes näis olevat algaja. Niikaua kui elan, ei unusta ma seda eemalolevat mängu. Ma teadsin, et selle sünnitaja oli proua Merete. Olin teda juba varemalt, pangsoonis kuulnud mängivat seda meistertükki; ühel hommikupoolikul, kui ma juhtumisi muusikatoast mööda läksin. Ta istus tiivklaveri ees ja vaatas naeratades minu poole. Tema sarnase tüübi juure kuulus, et ta midagi ei osanud, olgu mis tahes. Niisugune tüüp ainult

elada varjus, vaid pidi ennast inimestele avaldama, et sojeneda hirmus ja põlastuses, mida tahtmatalt tunni tema vastu.

Nagu öeldud, on tarvilik tema aruannet siinkohal silmapilguks katkestada, et üle minna mõnedele, selles asjas käepärast olevatele politsei protokollidele. Need protokollid esinevad Kopenhaageni politsei arhiivis ning käsitavad tähelepanu äratavat dr. Gravenhagi kadumist ja surma, varsti peale praegu kirjeldatud vahejuhtumist. Selguse pärast tuleb tähendada, et politseil sellest vahejuhtumisest aimugi ei olnud, mis tunnistab ka protokollide sisu. Üldse oli võimata dr. Gravenhagi surma seada kuidagi viisi ühendusse proua Meretega. Politsei uurimised arenesid hoopis teises sihis.

Dr. Gravenhagi sõprade keskel ja haigemajas, kus ta oli ülemarstiks, äratas suurt imetust, kui dr. Gravenhag umbes juuni algusest peale hakkas avaldama enesevalitsemise puudulikkust, mis sobis halvasti tema seniaegse korraliku eluviisiga. Gravenhag oli alati omanud erakordselt usaldatava arsti kuulsuse, oli tuntud Kopenhaageni paremates ringides kui heade ja soliid kommetega mees. Tema juures märgati mingisugust äkilist ja kõige järele otsustades täiesti põhjendamata muutust.

Aga sellega, et teda nähti iga õhtu suuremates, uuema aja restoraanides viibivat seltskonnas, mis milgil viisil ei sobinud tema endiste sõprade ja ametvendade maitsega; see sündis sel ajal, kui parajasti uued rikkad hakkasid ilmutama oma kätsevat elurõõmu, mis piinlikult puudutas endist kodanlust ja millest ta eemale hoidus. Kuid otse selles seltskonnas näitas ennast dr. Gravenhag, ta polnud küll kõige paremas tujus, ennem näis nagu sunnitud nende laudade ääres istuvat, kus vahuviina pudelid iial ei tühjenenud — tema näol hõljus alati vaevalt tähelepandav skeptiline naeratus. Mõned arvasid, ta otsivat seda kätsevat seltskonda selleks, et sumbutada proua Meretest lahkumise valu, kes aga olusid parem tundis, teadis, et see kuidagi nii ei võinud olla, kuna nende lahkumineku põhjuseks oli olnud mõlemi poolne vastumeelsus.

Kõige silmatorkavam ja piinlikum oli aga see asjalugu, et muidu nii korralik mees jättis hooletusse töö. Haigemajas jättis ta suurema osa oma kohustusist teistele, ega hoolinud enam kodusest heast tööväljast. Lühidalt öeldud, ta sarnanes mehele, kellel suur mure, ehk kes lõbustuste teel püüab üles piitsutada oma murtud närvisid. Siis oligi, kui üks ta parematest ja vanematest sõpradest temaga sellest juttu tegi. Mis teda rõhub? Ei midagi. Kas tal abi tarvis? Ei. Ta sõbrad olevat valmis teda toetama.

Ei olevat vaja. Miks jätab ta hooletusse oma töö, mida alati kõrgelt hinnanud? Selle peale vastas mees ainult ölade (kehiteusega). Keegi ei võinud olla nii jäiselt eemaletõrjuv, nii haavavalt tagasihoidev nagu dr. Gravenhag. Siis jätsid ka sõbrad tema rahule — ja õnnetus oligi varsti käes.

Niisama äkitselt, kui dr. Gravenhag kirjus ja kätsevas seltskonnas oli üles kerkinud, niisama äkitselt kadus ta jälle sealt. Viimasel ööl, vastu hommikut kella nelja paiku oli ta oma klaasi tühjendanud ja joogikohast lahkunud. Sest sadi ei näidanud ta ennast ei restoraanides, ega mujal, kus lõbus seltskond harilikult aega viitis. Ei haigemajas ega omas korteris polnud ta käinud. Tema korteri ukse ees kuhjusid ajalehtede ja avamata kirjade virnad, nagu seal, kust inimene ilma aadressi teadaandmata on ära sõitnud.

Viimaks, ühel hommikul leiti ta surnukeha. Politsei segas kohe vahele, sest teada olid asjaolud, mis lubasid oletada mõrtsukatööd.

IX.

Viimaste kuude kestes ei olnud dr. Gravenhag'il majapidajat. Sest ajast, kui ta sõi restoraanis, oli ta kõik teenijad lahti lasknud ja alles jätnud ainult ühe vana tubade koristaja naise, kes tuli hommikuti ja läks õhtul jälle ära. Imestusega oli vanaeit märganud, et dr. Gravenhag omas korteris sugugi enam ei käinud. Hommikuti tulles olid toad sama puutumata, nagu ta need õhtul jätnud; kuid ta ei teinud sest suuremat välja, sellepärast et dr. Gravenhag oli korra ütelnud, ei tarvitsevat muretseda, kui herra äkitselt mõneks päevaks peaks ära jääma. Aga üheksandal päeval korterisse ilmudes märkas ta, et dr. Gravenhag oli seal käinud. Söögitoa laual seisis pudel viskit ja kaks klaasi, milledest üks oli tühjaks joodud, teine aga poolik. Magamistoa uks oli kinni. Vanaeit kuulatas, ja kui ta mingit häält ei kuulnud, arvas ta dr. Gravenhagi alles magavat ning asus oma töö kallale, pesi klaasid ja seadis need paigale. Pärastisele ülekuulamisele oli see lugu muidugi väga soovimata, kuid muuta seda enam ei saanud.

Kell kaksteist koputas ta magamistoa uksele, ja kui vastust ei tulnud, mõtles ta, et dr. Gravenhag'i enam sees ei ole ning astus sisse. Paksud eesriided akendel olid maas ja elektrilambid põlesid. Kirjutuslaua ees toolis istus dr. Gravenhag, tahapoolse toetudes ja loiult allarippuvate kätega, kole haav kattis üht näo poolt äratundmatuseni. Vanake oli nii ehmatanud, et ei julenud lähemale astuda. Kisendades jooksis ta välja kojameest appi kutsu-

des. See tuli ja nägi kohe, et dr. Gravenhag oli surnud juba mõni hea tund. Ta jättis surnu puutumata sama olekusse, nagu oli ta leidnud ja telefoneeris politseisse. Tema arvates oli tegemist enesetapmisega ja seda avaldas ta ka politseile.

Politseis oli parajasti kohal üks väga tubli ametnik, nimega Fenneslev ja teades, et üks politsei arstidest, dr. Hermansen, oli kadunu sõber, võttis ta selle kohe enesega kaasa. Surnut nähes tundsid mõlemad silmapilkselt, et siin on tegemist juhtumisega, mis nõuab otsekohest politsei vahelesegamist.

Dr. Hermansenile, kes tundis kadunut väga hästi, pidi olema hirmus näha teda nõnda toolil istumas. Veel ikka põlesid elektrilambid, aga pimestavad juunipäikese kiired tungisid läbi eesriide pilude ning segasid end imelik-saladuslikult kollase lambivalgusega. Ja niisugusel ebaloomulikul valgustusel istus surnu nõjatades tooli seljatagusele. Üks pool silmnägu oli purustatud. Tema kõrval, põrandal vaibal vedeles suurema kaalibriline revolver. Kirjutuslaual, ta ees oli pooleli jäänud kiri. Fenneslev seisis mõne minuti liikumatult, meelevajutades kohutavat pilti; mitte ainult surnu seisendi, vaid ka kogu toa sisseseade, raamatukapi poolpimedas tagaseinas, vaiba mustri, rasked inglise klubitoolid ja mitmesugused väikesed asjad kirjutuslaual. Esimese järelvaatuse jättis ta politseiarsti hooleks, kellest teadis, et see neid kõige suurema täpsusega toimetab, — politseiarst rehkendab sarnasel puhul ikka kuriteo võimalusega.

Seni kutsus Fenneslev sisse vana naiste-

rahva, kes ennast vahepeal kogunud ja nüüd enam-vähem korralikult suutis asja kohta selletust anda. Rääkides mõlemast viskiklaasist küsis ta ainult:

„Millal lahkusite eile õhtul majast?“

„Kell kaheksa,“ vastas naine.

Selle peale võttis ta kirjutuslaualt alustatud kirja ja luges selle pikkamisi läbi. Peale läbilugemist vaatas ta arsti poole, kes põlvitades surnu ees uuris selle nägu.

„Tunnete mõnda kadunu lähemat sõpra eesnimega Hagbarth?“ küsis ta.

Arst ei vastanud, nii oli ta uurimisse süvenenud. Politseikommissar pidi kordama oma küsimist. Siis alles vaatas arst üles ime-liku, eemalviibiva pilguga.

„See peab vist olema professor Hagbarth Hektor linna haigemajast,“ vastas ta.

Fenneslev luges jälle alustatud kirja ning pani ta siis oma kohale.

Kohe selle peale tähendas ta:

„Armas dr. Hermansen, teie avaldasite esiteks autos, nagu oleks teie seda oodanud.“

Dr. Hermansen tõusis põrandalt ja lausus vaikselt:

„Tema viimase aja eluviisi järele kartsin ma kõige pahemat.“

Fenneslev näitas surnu poole.

„Kas olite seda oodanud?“ küsis ta.

„Arvate tõesti, et siin on sündinud kuritegu?“ ütles arst.

Politseikommissar noogutas pead.

„Mina usun seda ka,“ vastas arst, „ja ma tahan teile ütelda, mis ma lugesin tema näost.“

(Järgneb.)

Ameerika ajalehtedes jutustatakse imestamisväärsest meditsiinist, n. n. skopolamiinist, millel olevat omadus, sundida inimest, kellele teda sisse andakse, tunnistama tõtt. Skopolamiini ülesleidja Dr. House tõendab, et tema leitud abinõu mõjuvat peajule ja kõneorganidele nii, et inimene täie teadvusega vastab küsimistele, olgugi, et ta seda ise ei märkagi. Ühes Ameerika vangimajas saadi kahelt vangilt, kellega katset tehti, teada mitte ainult neist kuritõist, milles neid kahtlustati, vaid ka neist, milles neid kahtlustada ei teatudki. Teadagi, ei pundu Dr. House'il Ameerikas ka oma vastased, kes teda lihtsalt vigurdajaks nimetavad. Kui aga lugu leidusega tõesti kindel, poleks kahtlust, et nimetatud uus meditsiin tooks täieliku sotsiaalse muutuse, mille tagajärjed kohutavad, sest oleks ju hirmus, kui iga inimest võidaks sundida rääkima tõtt. Siin toodud pilt kujutab Dr. House'i katset skopolamiiniga.

VÄIKESTE LOOMADE HIIGLAEHITUSED.

Juba vanast ajast saadik on hakatud tähele panema sipelgate usinat tegevust. Kuna sipelgad on levinud peaaegu kõikides maades, asuvad termiidid või n. n. „valged sipelgad“ ainult teatavais troopikamais. Sellepärast on arusaadav, et nende kohta on andmeid alles hilisemal ajal hakatud koguma. Et sipelgate ja termiitide eluviisil palju sarnadust on, siis võrreldakse neid putukaid tihti üksteisega. Nad ei ole aga siiski sugulased. Sipelgad on kõrgel astmel seisvad putukad, termiidid aga kuuluvad kõige alamal astmel seisvate hulka.

Niihästi sipelgate kui ka termiitide juures on ühiskondlik elu kõrgele järjele arenenud, zooloogilises süsteemis on nad aga teineteisest kaugel. Sipelgad teevad läbi enne lõpuliku kuju omandamist tupestaadiumi; noored termiidid on aga munast välja tulles kohe täiskasvanute sarnased. Sellepärast tuleb neid lugeda kriididajast päritolevate putukate hulka. Zooloogilises süsteemis seisavad nad ligidalt meie prussakatele, kes elasid juba enne kriidiaega. Sotsiaalsed instinktid ja ühiskondliku elu tung on omased juba prussakatele, termiitide juures tuleb see aga palju suuremal määral esile.

Termiidid elavad ehitustes, mida võib nimetada hiiglasuurteks, võrreldes nende tibatilukeste ehitajatega. Kui võrdleme inimese ja termiidi kõrgemaid ehitusi ehitajate suurusega, siis peab ütleva, et inimese saavutused siin täiesti varju jäävad.

Võiks oletada, et mida kõrgemal teatavad loomad zooloogilises süsteemis, seda parem nende riiklik organisatsioon. Termiidid aga näitavad, et alamal astmel seisvatel loomadel ühiskondlik elu võib olla rohkem arenenud,

kui kõrgematel loomadel. Termiidid jõuavad ette endi ühiskondliku elu korralduses nendest palju kõrgemal astmel seisvatest sipelgatest ja omavad isegi kõikide loomade juures sellepöolest esimese koha. Siin võiks võrdluseks tuua Peruu inkade riigi, mis tekkis primitiivsel kultuurastmel.

Termiitide künkad, tornid ja sambad ei ole ühesuurused ega ühtlase vormiga. Igal pesal on umbes meetri sügavuse ulatav maaalune osa, mis ühendatud välisilmaga pikkade käikude läbi. Sellepärast ei paista tihti väljagi, kust termiidid maa läbi uuristanud. Zeiloni saarest olevat niiviisi umbes kolmandik läbi kaevatud.

Termiitide pea ehitushooaeg on troopika vihmaasadude ajal. Siis keruvad esiteks maapinnale väiksed, üksteisest eemalseisvad künkakesed, mille arv ja suurus oleb ehitatava kolonii suurusest ja vanusest. Nende ehitused kogumultes tulevad meele linnu ja annavad maastikule omapärase ilme. Tuleb ette künkaid, mis pole kõrgemad kui kakskümmend kuni kolmkümmend senti-

meetrit, kuid on ka torne, mis künkivad seitsme meetri kõrguseni ja veel enamgi. Sipelgasuuruste putukate kohta on see päris Baabeli torn. Niisuguse ehituse jaoks kulub neil aega umbes kümme aastat. Kõik ehituse osad, olgu ümmargused kuplid ehk teravad tipud, alluvad juba algusest päle kindlale ehitusmeetodile.

Teadlane Escherich, uurides termiitide tegevust, ei ole kunagi märganud korratut mulla hunnikusse loopimist.

Kõige pealt püstitatakse ehituse kondikava, millest pärast vahede täitmise läbi saabub masiivehitus, mis lõpuks veel hoolega siledaks te-

Termiitide ehitus Aafrika troopikaosas.

hakse. Termiidid on kahtlemata loomariigis kõige paremad ehitusmeistrid, seda näitab nende ehitusviis üldse, iseäranis aga see asjaolu, et nad algavad ehitust mitmest punktist, mida kunagi ei tee mesilased, erilased ja sipelgad.

Escherichil oli juhus jälgida, kuidas termiidid sisse müürisid endi kuningannasid. Kõige pealt piirasid sõdurid kuninganna sisse, selle järele ehtasid töölisel piiratud platsile müüri ümber, alates ehitamisest mitmest punktist, jättes väiksed augud läbikäimiseks. Termiitidel on ka oma põhjus kuningannat nii hoolikalt varjata. Töölisel ja soldatid on sigimata, nii et kuningas ja kuninganna järeltuleva soo eest peavad hoolitsema. Kui kuningapaarist kumbki hävib, siis kasvatatakse temale asetäitja isesugustest tiibadega termiitidest. Sigitatud kuninganna ei pääse oma jämeda keha tõttu kongi läbikäikudest välja. Teised hoolitsevad hästi kuninganna eest, kellest oleneb kolonii suurus ja tugevus. Termiidi-kuninganna sigivus on imeksapanemisvääriline, päevas muneb ta umbes kolmkümmend tuhat muna. Oma terve eluea jooksul, mis kestab umbes kümme aastat, jõuab ta munedada miljonid munad.

Termiidiriigis on palju tegemist niisuguse rohkearvulise noorsoo eest hoolitsemisega. Mõõda maaaluseid teid muretsevad vahetpidamata

Ida-Aafrika põõsasstepid termiitide kuhilatega.

toitu kohale suured moonavoovid, mis vahel kuni sada meetrit pikad. Moonavoovi kaitseks on tee ääres sõdurid vahipostis. Kaitse on tingitud sellest, et termiitidel palju vaenlasi; iseäranis agarad neile kallale tungima on sipelgad.

Termiidid on ka aednikud. Nende pesades leidub hulk ruume seeneaedadega, kuhu väiksed termiidid sööma viiakse. Peasjalikult aga otsivad termiidid oma toidu kuivanud puust. Et puus vähe toiduaineid leidub, siis peavad nad palju puud õgima tarviliku toiduosa ammutamiseks. Juba ühes pesas elab termiite mitu miljoni, kes vahetpidamata toitu vajavad iseendi ja oma arvurikka noorsoo ülalpidamiseks. Sellepärast on arusaadav, missuguseks jumalavitsaks on need olevused inimeste elamute läheduses. Põhja-Austraalias on mõnes kohas termiitide ehitused nii tihedasti koos, et moodustavad n. n. „termiidilinnad“. Mõned ehitused on sealsete pärismaalaste elumajadest palju suuremad. Neid ehitusi on väga raske hävitada, sest seinad on nii tugevad, et neid purustada võimalik on ainult lõhkeainetega. Mitte ainult väline koor, vaid ka ehituse sisemus on nii vastupidav ja kõva, et nuga peale ei hakka. Sellepärast ei ole ime, et Aafrika pärismaalased termiidehitusi õõnestavad ja tarvitavad neid sulatis- ning

Termiitide kungas Ida-Aafrikas.
Eemal ahvileivapuud.

**Termitide tornpesa
Austraalias.**

küpsetamisahjudeks. Seinad jõuavad mitu kuud tulele vastu panna.

Tähelepanu väärivad Austraalia n. n. „kompaspesad.“ Nende ehituste lamedad küljed on lääne ja ida sihis, teravnurgelised küljed aga põhja ja lõuna sihis. Niisu-

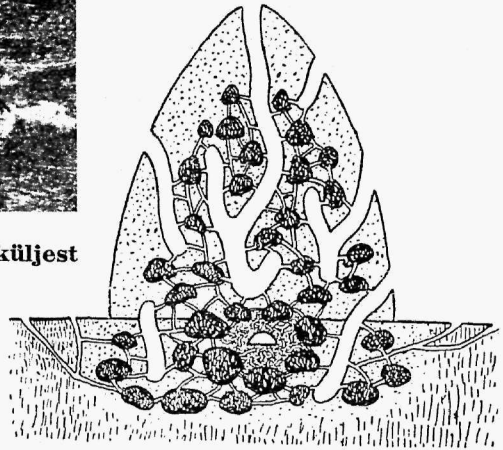
**Kompaspesa kitsamast küljest
vaadates.**

gune seisukoht pakub head kaitset tuule ja päikese vastu. Nimelt libisevad neist ehitustest kergesti mööda sealsetes maakohtades sagedasti puhuvad kagutuuled, samuti on kuumadel päiksekiirtel vähem soojenduspinda.

Ka siin seisame küsimuse ees, kas niisugune soodne ehitusviis on seletatav instinktiga. Inimesedki ei oska mõnikord maja ehituse juures sihti nii määrata, et maja oleks varjatud üleliigse tuule ja päikese eest. Selles asjas võiksid nad küll õppida väikestelt Austraalia ehituskunstnikkudelt.

Kuidas toimub uue termitkoloonii asutamine? Pesas on peale kuningapaari, sõdurite ja tööliste veel hulk tiivadega loomi, kes pesas lennata ei saa. Viimased ongi uue koloonii asutajad. Enne vihmaaega kaevavad töölisel käigud, mis ulatavad peaaegu pesa välise kooreni. Kui paras aeg kätte jõuab, murtakse käigud täiesti läbi, sõdurid ning töölisel tulevad välja ja jää-

vad avauste lähedusse. Kui vaenlasi läheduses, sulutakse avaused jälle. Lõpuks koguvad „tiivulised“ julgust, tulevad välja, sibavad esiteks siia ja sinna ning tõusevad siis õhku. Ka siin, perehite juures, avaldub termitide ühistunne. Silvestri kirjeldab seda järgmiselt: „Kõige enne pistis tööline pea lennuaugust välja ja uuris ümbrust. Kui sõnumiviija hädaohtu ei märka, tuleb ta täiesti välja, keerab end ühele ja teisele poole ja pöörab lõpuks pesa tagasi. Varsti selle järele tuleb välja hulk töölisi ja sõdureid, kes asetuvad lennuaugu ümber; üks neist pöörab tagasi pesa informatsiooni otsimiseks.“ Selle järele tulevad välja tiivulised, ja lend algab. Väljalendajate hulk on nii suur, et mulje jääb, nagu tõuseks suits pesast ülespoole. Kui perehite möödub, tulevad sõdurid ja töölisel pesa tagasi, ning lennuaugud ja töölisel müritakse jälle kinni. Lend ei kesta kaua. Putukad maanduvad varsti, nende tiivad murduvad, jäävad järele ainult väikesed tiivajatkud, mis raldavad tulevasi kuningaid ja kuningannasid teistest termitidest.

Termitidekuhila skemaatiline läbilõige. Keskel südamik pearakuga, mille ümber seenekambrikesed, mis kitsaste käikude abil üksteisega ühendatud. Vahepeal leiduvad õhuavaused. Alumisest maa-alusest pesaossist viivad kitsad käigud kaugemale välispinnale.

Suurema osa väljalendajatest hävitavad linnud, konnad, sisalikud ja sipelgad — ka sealsetele pärismaalastele maitsevad nad hästi, — ainult mõned paarid suudavad end varjata maa alla pugemise läbi. Viimased ongi uute koloniide asutajad.

Nende puuõgijate hävitustööd ei ole väljastpoolt märgatagi. Kui elamud kauemat aega tühjad seisavad, võib juhtuda, et omanikud

veel eest leiavad ainult oma mööbli kestad, mis kokku langevad iga väiksema puudutuse juures. On puid, mida termiidid ei söö, samuti ei puutu nad lakeeritud asju. Väidetakse, et Hiinas lakktehnika selle asjaolu pärast nii kõrgele on arenenud. Kui termiidid puust ehituste juures endid juba ühte palki on „sisse söönud“, siis õonestavad nad ka kõik teised puuosad, nii et terve hoone äkki kokku võib langeda. 1814. a. kisti maha Kalkuttas kuberneril palee, mis termiitide tegevuse mõjul peagi kokku oleks langenud. St. Helena saarel hävitasid termiidid terve Jamestowiri linna. Ühes võõrastemajas uuristasid termiidid põranda nii

läbi, et inimesed keldri kukkusid. Raamatutest jätaavad nad järele harilikult ülemise kaane; ka kõiksugu riided, pesu, nahkasjad ja igasugused toiduained langevad neile ohvriks. Kardetavad on nad sellepärast kaubamajades ja magasinides. Suurt hädaohtu võivad nad tuua raudteede ja sildade puuosade hävitamise läbi. Ka kultuurtaimi, nagu teepõõsaid, kakao- ja kautshukpuid ei jäta nad puutumata.

Termiitide hävitamiseks on välja mõeldud mitmesugused abinõud, — näiteks pumbatakse nende pesadesse kihvtiseid gaase — kuid kõige edukama võitlusviisi võimaldab nende eluviisi põhjalik tundmaõppimine.

Ed. Kränigi järele R. L.

LORD NELSONI VIIMANE ARMASTUS.

SCHUMACHERI AJALOOLINE ROMAAN.

Tõlkinud E. J.

Kakskümmnes seitsmes peatükk.

Äkki naksatus, pragin, kärin. „Vanguard“ heitis korraga küliti: Hirmus värin läbistas kogu tema keha.

Kohe selle peale kostis Hardy hääl, siis laevnikkude kõrvulukustavad viled, meeskonna trampivad sammud treppidel ning lael. Nüüd tume kloppimine, raiumine, löömine.

Nelson kargas püsti:

„Peamast! Hardy laseb peamasti kärpida!“

Ta tahtis korraga Emma sülelusest vabastuda. Emma aga ei lasknud teda. Kummardus tuksuvate, suudlemisest hõõguvate huultega tema kõrvale.

„Ma tean, et sind laskma pean. Minu kangelane peab seal olema, kus hädaoht on; peab olema tugev, ega tohi väriseda mõne naise pärast. Mina lähen Maria Carolina juure. Seal ootan, kuni sa mind kutsud. Sest kutsuma pead sa mind, kui surm läheneb. Läheneb ta minu kangelasele, siis peab ta ka minu juure tulema. Kuuled? Lubad seda mulle? Oma armastuse, oma au nimel?“

Veel üks leegitsev suudlus — see oli Nelsoni vastus ning vanne. Siis sööstis ta kajutist välja. Emma kuulis vaid tema sammude kajastust, sõitles pimedat ööd, et see ei lasknud veel kord tema nägu vaadelda....

Ah, kui ta nüüd lapse oli saanud... poja!...

Emma langes põlvili ning palus valju häälega.

„Anna, et see poeg oleks! Anna, et ta kasvaks meheks, nagu tema isagi!“

Sel minutil uskus ta olevusse, kes seisis kõrgemal kõigest maisest, lahutatud kurjusest ning pettusest, ja juhtis seal kogu ilma saatust. Ta arvas käe välja sirutavat ning teda õnnistavat...

* * *

Kui Emma kajuti ukse avas, hoovas talle uue päeva valgus vastu. Tahtmatult heitis ta veel kord pilgu oma õnnepaika tagasi.

Kellegi laevaohvitseri kajut näis see olevat, kes selle Nelsoni eeskujul pagulastele jätnud. Igalpool vedelesid kleidid, raamatud, kimbud. Lael vankus „Vanguardi“ mudel, selle all seisis seinavausse lastav ase. Põrandal lebas vaip, selle peal Nelsoni kübar.

Naeratades võttis Emma selle üles ning silitas tema veega läbivettinud riidet.

Kuid uuesti uksele lähenedes, riivas tema pilk miskit tumedat kogu voodi kõrval. Seal olid kastid, kohvid ning kimbud raudrõngastega sein külge kinnitatud.

Nende peal istus sir Villiam...

Pooleldi tahapoole toetudes kõssutas ta seal, lõug rinnale laskunud, silmad suletud.

Magas ta? Kui kaua oli ta juba selle voodi kõrval istunud, mis veel nüüd tormiliste süleluse jälgi kandis? Kinnisest uksest ei võinud ta ometi kuulmatult sisse astuda.

Nüüd teadis sir Villiam kõik. Kuid nõnda oli Emmale parem. Vast lõpeb ometi see igavene peidutamine, see kannatamatu valetamine ning petmine. Ta vastaks talle igale küsimisele, avaldaks temale põikleematult kõik. Ja see tõde oleks siis ühtaega tema kättetasu sel-

lele häbistavale abielule, mida ta aastate jook-sul oli kannatanud.

Kindlalt astus ta magava kogu poole, rapu-tas teda õlast.

Nagu sügavast unest äratatud, kargas sir Villiam püsti. Ja nagu heidutaks teda maru mühin, viskas ta käed üles, milles ta kumba-gis üht püstoli hoidis.

Kübara kukkuda lastes tahtis Emma tema poole tormata. Kuid sir Villiam... äkki vis-kas ta püstolid enda taha nurka ning hakkas kihistades naerma.

„Sina oled, Emma? See tuleb sellest, kui inimene äkki unest üles aetakse! Sa arvad küll, et sind lasta tahtsin? Ma võitlesin unes patriootidega. Nad olid Nelsoni ja minu Sant' Elmosse tassinud. Meie aga olime endile sõna annud pigemini endid ise tappa, kui nende kä-tesse jääda. Ja kui üks meist ka kaitsetuks oleks tehtud, pidi teine vande täitma. Vahva, mis? Oo ja, unelustes olen minagi vahest kangelane! Jah, ning et nad Nelsonilt sõjariistad röövunud, pidasin sind temaks. Õnneks oli üks lahti, tundsin su veel viimisel minutil. Muidu pimedas... karvapealt oleksin oma kallil naise maha lasknud! Minu ainukese, mu truu abi-lise! Sellest oleks vahest kisa tõusnud õnne-tust abielust, mehe armukadedusest! Kuna ometi ükski inimene õnnelikum olla ei või kui meie. Eks, kallim? Andestad minule, et sind teadmatult ehmatasin?“

Omavalgusal, pentsikul kombel lähenes sir Villiam Emmale, et tema palet silitada. Kuid Emma lükkas tema käed hirmunult ta-gasi. Mitte üht ainsat sõna ei uskunud ta kõi-geist sellest, mis ta äsja kõnelenud.

„Ja need püstolid seal?“ ütles ta lõpuks lõi-kaval pilkel. „Teadsid sa ette, et neid une-näos tarvitad?“

Hetkeks muutus sir Villiami nägu tõsiseks, siis naeris ta jälle.

„Need püstolid... siis pean sulle oma nõr-kust avaldama. Meie oleme ju omavahel, sa ei lobise seda edasi. Ma kardan uppumist. Mitte seepärast, et sellesse surrakse, vaid ai-nult seepärast, kuidas surrakse. See vastik soolavesi suus, see klukk, klukk, klukk kur-gus — hirmus! Sellepärast otsustasin endale parema surma lubada, kui „Vanguard'ile“ mee-le tuleks põhja vajuda. Selleks ongi need püstolid!“

„Selleks need püstolid!“ kordas Emma ja pöördus äkki ukse poole, et mitte sir Villiamile näkku lüüa. Kannatamatu oli tema hääl, veel vastikum tema tembutamine.

Kuid sir Villiam tuli talle järele.

„Jätad sa mu juba jälle üksi, kallim? Ma

lootsin, et nüüd minu juure jääd. Kas pole lo-hutav ohtlikkudel tundidel kedagi oma lähedal näha, keda armastad, kelle peale loota võib?“

Emma ei lakanud ära minemast.

„Lähen Maria Carolina juure. Prints Al-berth on haige. Pole kedagi, kes teda aitab.“

„Peale sinu? Ma tean ja imetlen sind. Kü-sisin ainult seepärast, et arvasin sind Nelsoni juure minevat.“

„Nelsoni juure?“

Ehmunult seisatus Emma, vaatas sir Villia-mile otse näkku. Algab ta ehk nüüd?

Sir Villiam noogutas pead ja näitas Nelsoni kübarat, mida ta käes hoidis.

„Et seda talle viia. Kas sa ei toonud selle siia? Varem polnud teda selles kajutis. Oled ta vist kusagil väljas leidnud? Ah ja, mere ning armastuse mõllus on mõnigi rohkem pi-danud kaotama, kui kübara! Et sina aga ku-ninganna juure tahad, viin ta ise Nelsonile ära, et veenduda, kas tal pea veel alles. Ta saab naerma, kui selle loo jutustan.“

Kihistades viipas sir Villiam Emmale ja läks siis ruttu kajutist välja.

* * *

Laeva tagumine pool oli peaaegu tervenisti kuninglikule perekonnale ja lähemale hoovkon-nale määratud, kuid nüüdsel kujul tuletas ta tõepoolest põrgut meele, millega Emma teda esiti võrrelnud.

Igalpool lebasid kaebavad, paluvad, oiga-vad ning vanduvad inimkogud, mehed ja nai-sed segamini. Kadunud oli igasugune komme ning viisakus. Keegi ei hoolinud teisest, iga-üks mõtles vaid enda peale. Ainult kui eriti tugev hoop laevakere vapustas, ühinesid kõi-kide häälled ainsaks läbilõikavaks kiljatuseks. Lisaks sellele korratusele lasus kinniste luu-kide taga veel hirmus lämmatav õhk, mis surnud rottide väljaaurava leiliga ühines...

Juba eemalt kostis Ferdinandi hääl Emmale vastu. Haruldasel viisil oli merihaigus teda seni päästnud. Kuid selle eest kannatas ta alatu hirmu all.

Oma kuninglikku seisust unustades jooksis ta kui meeletu oma elutute toolides ripnevate sõprade seas edasi-tagasi, kiskus juukseid, karjatas hirmsaid sajatusi, tarvitas labaseid sõnu, mis kohased ainult harimatutele lazza-rodele. Ta tuletas kõike oma läinud elu meele, kirus kõike, mis talle teiste poolt ülekohut teh-tud. Maria Carolina hinge needis ta, kes teda sõjale ässitanud, oma isa hinge, kes teda selle austerlannaga ühendanud. Siis vandus ta oma ema rüpet. Saadan ise teab, kellega ta ümber

Vaade osale New-York'ist (lennuvaatelt) sõjaväelise paraadi ajal.

tõmbas, et idioodi ilmale sünnitas*). Sel oli nüüd hea, teda hellitati ning kaitsti, kuna tema, Ferdinandil, see Jumalast mahajäetud kuningriik kaelas lasub, millest muud ei teki, kui häda, viletsust ning pahameelt...

„Ja see valitsushimuline kasvataja,“ karjus ta, Emmat silmates. „Ütelge talle, et ta end iialgi enam asjadesse ei sega, mis talle korda ei lähe. Olgu ma neetud, kui teda jalamaid ära ei aja, niipea kui ta julgeb...“

Hirmus raksatus takistas kuningat edasi rääkimast. Segaselt kiindus ta kajuti seinale, kuulatas arglikult, kas sellele veel midagi muud järgneb.

Emma vaatles teda tükk aega.

„Seekord on saatus teie majesteeti veel säästnud vandega huultel teise ilma minemast. Kuid majesteet võiks edaspidi ettevaatlikum olla. Või arvate, et kuningate patte arvesse ei võeta?“

*) Ferdinand oli kolmas poeg ega oleks valitsema pääsenud, kui mitte teine nõdrameelsena poleks sündinud.

„Arvate? Arvate?“ kogeles kuningas hirmust meeletu, pöördus siis värisedes ümber ning hüüdis nutusel häälel: „Garano! Kus on Garano?“

Ühest nurgast hoovus Garano tume preestrikogu. Ka tema näis üldisest haigusest tabatud olevat.

„Teie majesteet...“

Ferdinand ruttas tema poole, põlvitas maha, pani käed risti. Ja kuna Garano, surmale lähedal, oma nurka tagasi vajus, tunnistas kuningas sosinal oma patud üles.

Sellest aitas temale küll. Ta lootis üksnes seeläbi oma eksimistele andeksandmist saavat, patustas pärast jälle rahulikult edasi...

Nagu oleks Nelson tormi ette näinud, oli ta kuningliku kajuti paksult polsterdada lasknud. Nõnda tungis sinna tormi mühin ainult sumbunult, nagu kuskilt kaugusest.

Ruumi keskel seisis põranda külge kruvitud ümarate nurkadega voodi. Sellel lames

Maria Carolina, liikumatult, kinniste silmadega, käed rinna peal risti. Nagu surnu näis ta.

Ehmunult sööstis Emma tema juure, kummardus, kuulatas.

Kuninganna magas. Kuid ripsmete vahelt vallandusid pisarad ning veeresid tilgakaupa lohkuvajunud põskedele.

Ettevaatlikult tahtis Emma tagasi astuda.

„On ta surnud?“ küsis Maria Carolina, äkki silmi avades. „Tuled sa mulle ütlema, et mu väike Albert surnud on?“

See hääle väsinud kõla, see kahvatus kuninganna näol rebestas Emma südant. Ruttu püüdis ta seda kohutavat mõtet eemale tõrjuda.

Küll olevat prints Albert oma seitsme aasta kohta nõrk, kuid see haigus, mis ta vallanud, põhjenevat ainult laeva kiikumisel. Midagi tõsist pole ette näha. Tal olevat pisut palavikku, kuid Lalo valvavat teda.

„Jah, Lalo on küll truu, kuid mis võib tema saatuse vastu! See on ette määratud, et Rudolf Habsburgi järeltulijad noorelt surevad. Või on see loodusseadus, mis perekondlikke abielusid karistab? Tu, felix Austria, n. u. b. e! Ah, mida kord õnneks peeti, on täna meie hukatus. Meie jõud on kurnatud, veri rikutud. Ainult viiskümmend aastat oli minu vend Joseph vana, nelikümmend kuus Leopold. Ja minu lapsed — juba üksteist nendest on surnud. Ka Albert ei või kaua elada. Või on ta juba surnud, ütle mulle kohe. Ära salga! Ma olen kõigele valmis.“

Kangekaelselt jäi Maria Carolina oma mõtte juure, ei uskunud enne, kui Emma printsi ta kaenla tõi. Vilkeks lõi kuninganna nägu särama. Siis hakkas ta kirgliste suudlustega katma poisikese valkjaid käharaid, punetavaid, palavikus hõõguvaid põski ning loiult allaripnevaid käsi.

Silmapilguks tuli laps mõistusele. Oma ema ära tundes naeratas ta temale. Kuid sealsamas segunesid ta mõtted jälle. Ema paljast rinda silitades kõneles ta omast valgest kitsekese, kes Casertasse maha jäi.

Tummalt raputas Maria Carolina pead, andis poisikese Emmale tagasi.

„Võta sina ta. Temas möllab palavik, minus veri. Ta põleks ära mu kätes. Aga ära mine, istu siia voodi peale, siin on küllalt ruumi meile kolmele. Võta ta oma sülle, suru ta vastu rinda. Tasakesi, tasakesi. Sina võid seda, sest sina oled armastus. Siis sureb ta üsna kergesti.“

„Majesteet...“

„Ta sureb, ma tean seda, veel täna sureb ta. Ja kas pole see nõnda parem?... Habs-

burgide veri on mürgine. Ka Bourbonide oma pole puhas. Suur Maria Theresia teadis seda küll, kuid ometi tahtis ta, et tema lapsed endid sellega segaksid... Kuningannade kuld pearõngas peab küll tume jõud pesitama, mis neid sunnib oma sugu hävitama... Ja mina? Kas pole mina samuti talitanud? Oma tütardega, oma pojaga? Ehk ma küll teadsin! Ehk ma küll teadsin... teadsin...“

Tema hääle muutus tumedaks üminaks.

Kogu päeva lebas Maria Carolina nõnda omal asemel. Kahvatu, suletud silmadega, nagu surnu. Ainult pisarad, mis ikka veel aegajalt põskedele veeresid ning üksikud sumbunud kogelevad sõnad tunnistasid, et ta veel elus.

Õhtu saabudes tõusis Emma tasakesi, et kuninganna ei märkaks. Kuid esimese liigahutuse juures avanesid tema silmad ning vaatasid küsivalt ringi.

Vaikides tõstis Emma poisikese kätele, et ema teda paremini näeks. Liikumatu lebas väike kogu tema kädel, naeratusjume huultel. Ta oli alles mõne minuti eest surnud...

Tund hiljem läks Emma laevalaele. Ärritatult jooksis Nelson talle vastu.

Lähenes lõpp?

Kuid ei... rõõmust särades näitas Nelson tulukest, mis lõunapoolsel taevaveerel vilkus.

„Monte Pellegrino tulitorn! Homme saabume Palermo.“

Kakskümmes kaheksas peatükk.

Vaevalt oli kuningas Neapelist lahkunud, kui aadel majesteedi kirjalikkudele käskudele vastu hakkas ja vaatamata selle peale, et sinna asekindral nimetatud, avalikult kuulutas, et ta valitsuse oma kätte võtab ja korra jalule seab. Pignatelli pani nõrgalt vastu. Peale selle asutas ta kaardiväe ja nõudis sõjariistaderahu. Esimene oli kindral Mack. Championneti vastuse peale, et ta ainult kodanikkude autoriteeti tunnustab, andis Pignatelli jällegi järele, saates tema juure vürsti Migliano ja hertsogi Gesso, kes lõpuliku lepingu tegid.

Nüüd aga tõusis rahvas mässule. Üle sajatuhande lazzaro varustusid sõjariistadega, karjusid: Elagu kuningas! Elagu Neapel! Elagu püha Januarius! Valisid endile juhiks vürst Moliterno, vahva kuid kergemeelse noormehe, ning võtsid kindluse, sadama ja sõjaväe seisukohad oma alla. Kõik rüüstati, rahaminister viidi vangi, Pignatelli ähvardati. Selle peale lahkuski asekindral. Mack jättis, kellelegi sõna lausumata, sõjaväe ning pages salaja Neapelist.

Linnas kehtis hirmus segadus. Alalõpmata kostsid suurtüki- ning püssipaugud. Aadelid ja kodanikud tahtsid prantslastele alla anda, aristokraatlist vabariiki asutada. Rahvas selle vastu ei tahtnud ühtki prantslast Neapelis näha. Oli valmis linna viimse võimaluseni kaitsema. Kõikjal valitses ärevus. Vangid ning surmamõistetud vabastati. Anarkia suurenes tund-tunnilt.

Surmahirm valdas aadelit ning kodanikke. Et oma elu päästa, läksid nad Championneti juure ja palusid teda Neapeli marsida. Kuid tema ei heitnud nõusse. Alles siis, kui saadikud, nende seas ka Cirillo, mitmendat korda sama palvet kordasid, jäi ta nõusse, kuid ainult selle tingimisega, et Sant Elmo kindlus tema võimu antakse. Ka seda lubasid äraandjad. Et aga rahva kahtlust vähendada ning nende tähelepanu mujale juhtida, toodi püha Januariuse kuju kirikust ning viidi pühalikkude talitustega läbi linna. Preester jutlustas rahu, kuna holiterno, endine lazzaro'de juht, pärast aga üks neist saadikutest, kes Championneti Neapeli palus, paljajalu ning viletsas patukahetseja rüüs lippu kandis. Kui rongikäik lõppenud ja püha Januariuse kuju jälle kirikus oli, kõneles ta ohtes ning pisarais rahvale, vannutas neid pühaduse abi peale lootma, kes selle eest seisab, et prantslased Neapelis võimule ei pääse. Siis noomis ta rahvast, et see koju lähöks oma perekondade juure, kutsus nad järgmiseks päevaks San - Lorenzo'sse üldisele koosolekule. Rahvas uskus ja valgus laiali...

Samal ööl valdas aga Moliterno ühes oma kaaslastega kavalusega Sant-Elmo kindluse ning teatas sellest Championnetile. Kui prantslased neljas kolonnis Neapelile lähenesid, vandus rahvas endiselt oma kuningale truudust ning võttis lahingu vastu. Kolm päeva sumbutas ta igasuguseid pealetungimisi, ajas prantslastele niisuguse hirmu peale, et Championnet asja kordaminekus kahtlema hakkas. Siis lasid Moliterno ja jakobiinlased ühel ööl

osa prantslasi salaja Sant-Elmosse, kes sealt lazzarode selja taha tungisid.

Kõik oli kadunud. Hõisates tõstsid jakobiinlased sini-puna-kollase lipu üles, kuulutasid Neapeli Parthenopi vabariigiks ning andsid kuningalossi oma kaaslaste hooleks. Kolme tunni jooksul oli see tühjaks rüüstatud. Jäid järele ainult paljad müürid. Sealt valgus röövijate salk linna laiali. Kui juba aadelite kaukaid puudutama hakati, pöördus ülempiiskop palvega Championneti poole, et see rüüstamistele lõpu teeks. Championnet täitis küll palvet, kuid pani selle eest Neapeli kõrgema seisuse suurte maksude alla.

Siis hakati vabariiki pühitsema. Igaüks pidi hüüdma: „Elagu vabadus!“ Kes vaikis, selle peale lasti.

Neapeli valitsemiseks seati viieliikmeline direktorium, mille kaudsete kaastöötajate hulka ka domenico Cirillo kuulus. Lazzarodelt võeti sõjariistad. Nende juhitud lasti maha. Lahingutes kaotasid nad kümmetuhat meest...

Et oma seisukorda vähegi kindlustada, katsus Ferdinand Palermos teha, mida võis. Ta nimetas kardinaal Ruffo nende provintside asekindraliks, mis temale veel olid jäänud. Kalaabrias meelitses Ruffo vasturevolutsiooni alustada. Ta oli juba väikese korpuse neljasajast mehest kokku seadnud. Nendega rändas ta ringi, jutlustas avalikkudel tänavatel ja kutsus rahvast ristsõjale jumalasalgaajate vastu. Ruffo ettevõttel oli edu. Igalpool leidis ta poolehoidjaid...

Pettudes vabaduses, mida prantslased töötasid tuua, kokkudes mässude eest, mis

kuningasõbralistes asumaades organiseeriti. tõusis päev-päevalt nende arv, kes vabariigist lahkusid ja oma mitmekordse innuga kuninga heaks töötamise unustust äraandmise eest loot- sid saada. Kui siis veel prantslased Neapeli pä- ralt olevatelt saartelt ära aeti ja kolmekümne kahe tuhandeline Vene-Türgi vägi neljakümne sõjalaevaga Itaalia randadele ilmus, lagunes see liikumine välgukiirusega üle kogu kuning-

Saksi peaminister dr. Zeigner.

Saksimaal seati hiljuti sotsialistlik-kommu- nistlik valitsus kokku, sest maapäe- val on pahempoolsetel enamus. Pea- ministriks sai dr. Zeigner, kes Saksa riigikaitseministri Gessleri tegevust pal- jastada ähvardas. Gessler teatas, et te- ma oma tegevust Saksa maapäeval ar- vustada ei luba. Zeigner omalt poolt teatas, et ta ainult sõjariistus jõul en- nast maapäeval eksitada laseb. Zeigner loob Saksimaal ja Türingenis ühist pa- hempoolist väerinda Baieri parempool- sete vastu.

riigi. Kõikjal koondusid rahvamassid. See laine ulatus Abruzzidesse, Terra di Lavoro'sse, Sora'sse. Kõige iseäralikuma laadi võttis ta aga Apuulias.

Oma kuritegude pärast kodumaalt lahkunud, põgenemisel prantslaste eest sadamat otsides, kus randuda võiks, sattusid Decesari, endine toapoiss, Boccheciampo, väejuoksik, Colonna, tuntud petis, ja Corbara, keegi karistatud varas Montejasi külla. Et mõisavalitseja majas ulualust leida, jutustas Decesari suures saladuses, et tema seltsiliste seas Neapeli kroonprints Franz viibivat. See vale võeti elavalt vastu. Maarahva kergeusu ning fanatismiga arvestades, otsustasid nad sealt Bourbonide kasuks mässu tõsta, millest nad suurt saaki lootsid. Corbara pidi kroonprints, Colonna tema kammerherrat, Boccheciampo Hispaania kuninga venda ja Decesari Sachseni hertsogi kujutlema, kuna mõisavalitseja Girunda, endine kurjategija, eeljuoksja ja tunnistaja osa pidi täitma.

Järgmisel päeval enne päikese tõusu asus Girunda teele; teatas kõikidele oma tuttavatele, et printsid salaja tema maija tulnud; kujutas neile seda õnne ette, mis neid ootaks, kui nad esimestena nendega ühineksid. Ta leidis uskujaid. Salgakaupa kogunesid inimesed tema maja ette, pakkusid endid printside teenistusse, lubasid nende eest võidelda.

Montejasi külast läks see salkkond edasi. Igalpool kordus sama mäng, leidis igalpool edu. Viimane kahtlus rahva seas kadus veel siis, kui Otranto ülempiiskop ise tunnistab, et põgeneja tõesti kroonprints Franz olevat. Ülempiiskop nägi küll, et see pettus oli, sest ta oli kroonprints isiklikult ühel ringreisil Apuulias saatnud, kuid ta ei kõnelenud sellest midagi, lootes kuningale seeläbi kasu tuua.

Nüüd ei julenud keegi enam umbusku avaldada. Igauht, kes kaasa ei hõisanud, ähvardas rahvas surmaga. Kui korslased Brindisi olid jõudnud, oli neil juba suur kaitseväge ühes. Igalpool võeti neid hõisates vastu; kõikjalt voolasid saadikud, rahvamassid, sõjariistadega varustatud inimesed kokku, koondasid ihukaitseväge, raiusid vabariigi vabadussambad maha, asutasid kuningriigi.

Soodsat silmapilku tarvitades, nõudis Corbara vabariigi pooldajatelt suuri makse, vabastas valitsusametnikke, nimetas nende asemele uusi, tühjendas avalikke kassasid. Peale saagi jaotust pidi ta purjetama Korfu'sse abiväge tooma. Kuid tegelikult ei läinud ta sinna, vaid ilmus igasuguste elamuste peale Palermosse, end Ferdinandile Apuulia tagasivõitjana esitlema. Kuningas võttis ta muidugi armuliselt

vastu. Boccheciampo ja Decesari jäid kuninga kindralitena Apuuliasse, kogusid sõjavägesid ning valmistusid lahingutele. Kuid Bari juures tungisid prantslased peale. Boccheciampo võeti vangi. Decesari põgenes Ruffo juure, kes tema teguviisi küll hukka mõistis, kuid ta siiski, „Armata cristiana“ kahe divisjoni juhatavaks kindraliks nimetas.

* * *

„Armata cristiana“ ...

Ruffo oli kuningale Palermosse jälginud ja oma plaani, Kalabriast vasturevolutsiooni alustada, uuesti ette kannud. Nüüd aga, esimesest äpardusest õpetust saades, soovitas ta Ferdinandile tema kavatsustest isiklikult osa võtta. Ainult kuninglikku valitsust oleks tal tarvis olnud, et õiguse nimel välja astuda.

Ferdinand, kes põgenemise hirmu-stseenide tõttu kuningannaga halvast vahekorras, teda igasugustest riigiasjadest eemale tõrjudes, ei küsinud kellegilt nõu, andis Ruffole kohe jaatava vastuse. Jalamaid saatis ta Actoniile kardinaali poolt kokkuseatud volituskava kindla käsuga ära kirje valmistada ja neid allakirjutamiseks ette panna.

See volitus nimetas Ruffo Neapeli kuningriigi asekindraliks, lubas temale kõiki hädalisi abinõusid tarvitusele võtta, andis talle igas asjas piiramatu voli.

Pidi võrastevastane partei Neapelis siiski võidule saama? Ja läheb inglastele loodetav kasu Sitsiilia äriajanduses lõpuks ometi kaduma, kui Bourbonid Ruffo läbi abi saavad?

Meeleheitel jooksis Acton sir Villiami juure, nõutles temaga, Nelsoni ning Emmaga.

Nelson ei saanud kuidagi kardinaali tõsiselt võtta, naeris Actoni kartuste üle. Kunagi ei võiks tema arvates sõjaasjanduses võhik papp ühes argliku rahvaga, nagu see Rooma sõjakäigus osutus, ühele Championnetile ja võitlustes harjunud sõduritele vastu panna.

Kuid Emma oli teisel arvamusel.

Rahvas oli küll harimatu, elas oma madalate instinktide rahuldamisele, kuid, juhitud kindlalt käelt, võis ta oma pimedas usufanatismis ennastohverdavaid kangelastegusid korda saata. Ka olid aastasadad oma igavesti vahelduva võõra valitsusega nendes igasuguse aukartuse seaduse vastu hävitanud, nendesse vaid tapmis- ja röövimishimu istutanud, mida oli tarvis ainult valla kutsuda, et igasugustest inimlikkudest piiridest üle astuda. Ja Ruffo tundis oma rahvast. Selle kavala, külmaverelise, purpurisse rietatud kardinaali plaanidele oleks see nagu tahte jõuetu tööriist.

Acton ja sir Villiam jagasid Emma arvamist. Tundidekaupa otsisid nad abinõu, kuidas ettevõtet takistada. Nüüd, kus Ferdinandi isiklikult miski oht ei ähvardanud, oli teda võimata teisele teele juhtida. Kardinaalile võimalikult rohkem takistusi teha, oli ainuke pääsetee. Vahet vahet võiks lubatud toetusest nõnda palju kärpida, et ta ise omast plaanist loobub.

Pilkavalt naeris Emma niisuguste väikeste abinõude üle. Sellega ei suudeta üht Ruffot võita. Mitte ettevõtte ei tohtud nurja ajada, vaid võimalused, et Ruffo seda Inglismaale kahjuks võiks kasutada. Mõni süütu vahetõlgimine peaks volitusele juure lisatama, mis Ruffo Palermist ärarippuvaks teeks, mis iga-aeg lubaks tema plaanidele kriipsu peale tõmmata, tema korraldusi maksvusetuiks tunnustada. Et kuningat sarnasele volitusmuudatusele viia, tarvitseks Acton ainult Ferdinandi umbusaldust puudutada.

Kas ei olnud Ruffo juba Roomas kui salasepitseja tuntud? Endale vahet ei ihaldanud ta trooni; kuid kas ei olnud tal vendi, nagu too

võimuhimuline rikas Baranello hertsog, kes imekombel Neapeli jäänud, vaatamata kõikide revolutsiooni koleduste peale. Salajases kokkuleppes kardinaaliga püüdis ta küll seal rahvast oma poole võita, neid ikka enam ja enam Bourbonidest eemaldada. Ja siis, kui Ruffo võitjaks jääks... Peetri tool oli kimbatuses, paavst vana ja haiglane, kardinaal konklaavi liige... miks ei peaks temale osaks saama järglast Piiust VI oma poole võita, uue dünastia tunnustamist saavutada?...

Kirglikult oli Emma oma plaanide kujutelmisse süüvinud. Aga kuna Acton ja sir Villiam talle hõisates kaasa hääletasid, kohtas ta Nelsoni valusat, kohkunud pilku. Siis alles tundis ta, kui sügavale ta valedesse ning pettustesse oli langenud.

Siiski... kas ei märganud Nelson, et ta ainult tema eest võitles. Ainult tema pidi Bourbonid tagasi Neapeli viima ning ükski temale pidi kuuluma selle teo kuulsus ning isamaa tänu.

(Järgneb.)

UUED SAAPAD.

J. PARIJOGI.

Isa läks hommikul kiriku ja lubas Sahhaarovi poest mulle saapad tuua, et kui kingsepa juurest ei saa, siis toob Sahhaarovi poest. Mina pidin enne meieristi õpetuse sealt saadik pähe õppima, kus käsud lõpevad, et siis saan saapad. Aga mina mõtlesin: „no olgu peale!“ ja õppisin poole sellest ähvardusest ka.

Mul oli ikka hea meel, et saapad saan. No tulgu nüüd Reedu poiss tänitama oma saabastega. Temal juba teisel saapal auk sees, aga minul veel päris uued. Tema saapad enam ei pea vett ega kedagi, aga minu saabastega mine kui sügavast veest läbi.

Nüüd mina muudkui ootasin aga õhtut, et siis tuleb isa ja siis saan saapad. Aga see oli kole pikk päev, see hommikki oli kole pikk. Esiteks ema talitas lehma ja lambad ära, siis läks ikka tükk aega, enne kui vanaema pead hakkas otsima. Ja siis läks veel tükk aega, enne kui ema läks küla juttu rääkima ja vanaema hakkas jutlust lugema.

Joosep läks emaga kaasa, aga mina pidin rahulikult süngi serval istuma ja kuulama, kuidas vanaema loeb, ei tohtinud jalgu viibutada ega kedagi. Vanaema luges kõva häälega, aga justku venitas sõnu, ikka: ja taas tulid nad Jeesuse juure ja ütlesid...

Mina tahtsin hea laps olla ja kuulata, mis vanaema loeb. Vanaema luges, et seal oli ikka üks naine. See läks Jeesuse juure ja katsus teda. Aga katsuda ei tohtind, sest siis läks vägi välja. Jeesus sai jälle aru küll ja pööras ümber ja küsis: „kes puutus minu külge, no kes puutus minu külge?“ Naine esiteks ikka ei öeld, aga pärast ütles. Aga Jeesus ei teind naisele kedagi, see vägi tegi naise terveks...

Noja, nüüd mina tean küll: see pilt on piibelloos, ikka Jeesus ja naine ja kõik. Aga kellegil ei old seal pildi peal saapaid jalas. Mina vaatasin kohe järele — on niisukesed nõõrid ümber jala.

Vanaema luges ikka kaua veel. See oli kole pikk jutlus. Ise aga istus ühes kohas paigal, ei käind altari aias ega kantslis, nagu kirikhärra käib. Vanaema oleks võind ka nii teha, et tagakambris on altariaed, et loeb ja laulab seal enne; eeskambris oleks kantsel, siis muist loeks siin.

Mina läksin tasakesti välja ja tegin lauda taha sulalumest kantsli ja altariaia ja hakkasin ise jutlust pidama. Tegin lumest inimesed ka, ja need laulsid siis, kui mina altariaias olin. Kui kantslisse tulid, siis pidasin jutluse:

Jeesusel oli vägi, mis välja läks. Keski ei

tohtind Jeesust katsuda. sest siis läheb vägi välja. Aga üks naine teadis, et see on nii kange vägi, et teeb terveks ja kõik... ja puutus salaja Jeesuse kuue külge. Jeesus sai kohe aru ja küsis: „kes puutus minu külge, no kes puutus?“ Naine esiteks ikka ei öelnud, aga pärast ütles, et: „mina.“ Aga Jeesus ei hakand sellepärast riidlema ega kedagi, ja naine sai terveks. Aamen.

Siis kui rahvas jälle laulis ja mina tasakesti palvet pidasin, siis palusin saabaste pärast ka, et vett peaksid ja kaua käiksid.

Lõunaks ema suurt süüa ei teind, ütles et: „võtke aga niisama vähe võid-leiba; eks siis saa kapsasuppi, kui isa koju tuleb.“ Siis meie võtsime pealegi niisama... vähe võid-leiba, et õhta saab kapsasuppi, kui isa nute saabastega koju tuleb.

Mina küsisin ema käest:

— Millal isa koju tuleb?

Ema ütles:

— No kella kuue paiku; aga kui Kalmu tädile sisse läheb, siis hiljem.

Aga kui juba pimedaks hakkas minema, siis hakkas ema tuld tegema ja kapsasuppi keetma. Mina aitasin ja raiusin hagu katki. Kui haooksa pakule panin, siis ise mõtlesin: „kui ühe hoobiga katki läheb, siis toob sääresaapad, kui ei lähe, siis — poolsaapad: Siis panin silmad kinni ja lõin kirvega... tulid sääresaapad; aga teinekord tulid jälle poolsaapad. Mina mõtlesin, et: „mine võta kinni.“ — Mina tahtsin hea laps olla, aitasin emal vett tuua, lehmale heinu viia ja siis hakkasin ise ilma käskimata kohe seale kartulid peeneks raiuma. See on paha töö, aga mina sest ei hoolind. Kui igav oli, siis panin silmad kinni ja raiusin pimedas, aga ise lugesin sada. Siis tegin silmad lahti — palju peenemad olid. Siis panin jälle silmad kinni ja lugesin, ikka nii kaua kui kartulid peened.

Kui kõik tööd valmis said, ei old isa ikkagi veel kodu. Aeg oli kole pikk. Ma kohe istusin tükk aega kella ees, aga seierid ei liikund, ikka oli kell viis. Siis käisin kopli kase juures, lauda taga ja igal pool, aga kui tagasi tuln, ei old

suur seier no mitte rohkem kui sõrme laiuselt edasi liikund.

Siis küsisin vanaema käest:

— Kas isa enne ei tule kui kell kuus?

Vanaema ütles, et: „ega ta enne tule.“

No kuidas saaks ometi kell kuus! Ta täna kohe ei lähe edasi, kas tee mis tahad. Mina vahtisin kohe tükk aega, siis panin silmad kinni ja pidasin kaua kinni, aga kui lahti tegin, siis oli suur seier — no raasukese! — edasi läind. Siis panin tooli kella ette ja läksin tooli peale, et lükkan seda suurtseierit vähe edasi, et... sedasi ei tule isa tea milla koju. Aga vanaema tuli ette tuppa ja hakkas taplema:

— Näh poiss, no katsu... mis sa kella kisud?

— Ma vähe lükkan edasi... ta kohe ei lähe mitte sugugi... et siis tuleks isa ennem koju.

Aga vanaema ütles, et mina olen rumal, et kui kella lükkadki, ega sellepärast aeg lähe, et aeg läheb ikka oma viisi. Siis mina mõtlesin järele ja sain aru küll, et aeg ei lähe. Aga kui kohe kõik maailma kellad edasi lükkaks, no siis läheks aeg ka.

Siis tuli ema tuppa, pani lambi põlema ja meie hakkasime Joo-sepiga vähe mürama;

ema ei keeland ka. Aga saime vaid vähe mürand, kui isa oligi õues. Siis läksime õue, aitasime hobuse rakkest lahti teha ja riistad ära pan-na. Aga ma ei julend küsida, kas saapad sai. Viimaks võttis isa saani pea alt kaks pakki ja andis minu kätte, et: vii tuppa. Mina lasksin ohjad maha kukkuda ja jooksin pakkidega tuppa. Ma sain kohe lõhnast aru, et on saapad ja sai. Jumal küll! Kui pakid lahti tegime, siis sai kõik tuba saapa ja saja lõhna täis. Mustad sääresaapad, ja pikad sääred! Siis tulid teised ka vaatama ja mina pidin isale keerupatsi lööma. Mul oli kohe nii hea meel, et ühtelugu naersin, aga justku nutt kippus ka.

Siis katsusime saapaid jalga ja isa katsus, kas on kasvamise jagu ruumi ja ütles, et mak-savad neli ja pool rubla. Et old küll ka nelja-rublased, aga palju oonumad kui need; et mis

Ekspeditsioonilaev keset jäävälja.

see maksab võtta, et kui jo kord võtta, et siis ikka head.

Mina katsusin nendega käia ja kõik ja siis võtsin jalast ära.

Ega ma neid igapäev pidama hakka, vaid nii... pühapäeviti ja kui tuleval aastal kooli lähen. No lähen küll ühekorra Reedule, et las Reedu poiss vaatab ka... ja kevade ühekorra lähen ka veest läbi. Aga siis kuivatan ära ja määrin ja...

Siis tõi ema süüa lauale ja kõik olid nii... head, rääkisid isekeskis kõvasti juttu, katsusid minu saapaid ja ütlesid:

— Küll nad ikka käivad, kui enne pisikeseks ei jää.

Joosep pani teetassile kolm tükki suhkrut

sisse, aga ema ei öeld midagi. Siis pidin mina ka kolm tükki panema, aga siis tuli meele, et: vaata nüüd, kui paha laps sa oled — sulle toodi saapad ja sina tahad kolm tükki suhkrut sisse panna. Siis mina olin ka hea laps, ei pand ühtki tükki. Et las Joosep pani pealegi kolm, aga mina joon ilma.

Kui tee otsas oli, siis olin veel hea laps, tegin isale ja emale salaja pai. Noh nüüd mina ostan isale ka uued viltsaapad, kui suureks saan, sest vanad on takerdand ega pea enam sooja. Emale ostan ikka ka asju ja olen nii hea poeg kui see Jaagop oli juturaamatus. Aga ma seda kõvasti ei julend öelda, mõtlesin aga.

Kui magama heitsin, tõin saapad oma süngi ette, et ehk keski varastab muidu ära.

M Õ T T E D.

Kergemeelsus on elu ujumisrõngas.

Börne.

*

Südametunnistus on tahvel, millele saladuslik käsi tagasihoidmatult märgib kõik meie teod, ja kus kõike, mida toimime, nimetatakse varjamatult oma õige nimega.

Ebers.

*

Nii mõnigi tuleb alles hilja esimestkordsele küsimisele endalt, kas maailm ka väärribki ta vaeva, mida nägi, et talle meeldida.

G. Sand.

*

Ei ükski aeg ega ükski võim suuda alla suruda tungi vabadusele.

Macchiavelli.

*

On inimesi, kellele omane tähelepanuväärne and; nimelt sääraseid, kes mõistavad kõnelda, midagi ütlemata, ja kes võivad juttu ajada kaks tundi järgimööda, ilma et sellest, mida räägivad, oleks võimalik aru saada, või sellele vastu vaielda, või seda meeles pidada.

Montesquieu.

Kuri kirg on alguses külaline; võtad tema sellena vastu, siis näitab end varsti isandana.

Talmud'ist.

*

Kui mõistus ja kirg teineteisega heitlevad, siis on kümme juhtumist ühe vastu, et võidab kirg.

Shakespeare.

*

Õnn ainult müüb, kuna arvatakse, et ta kingib.

Souvestre.

*

Häda sellele, kes õnnetuse unustab — ta ei otsi iial vastuabinõu.

Michelet.

*

Kõrgemeelset viin ülendab, madala ta teeb vääritumaks.

Esimese klaasi juures tall, teise juures lõvi, kolmanda juures siga.

Talmud'ist.

*

Meie kirgede kestvus oleneb meist sama vähe, kui meie elu kestvus.

Rochefoucault.

Kõigile kirjastajatele ja raamatukauplustele

on ajakiri „Agu“ kõige sündsamaks kuulutuskohaks, sest kirjandussõbrad loevad seda ajakirja. Kes „Agu“ loeb, see loeb ka kirjandust, ostab uusi ja paremaid raamatuid. Tehke nad lugejale kuulutuste läbi tuttavaks.

Kuulutused saata või ära anda „Päevalehe“ kontori Tallinnas.

MÕNDASUGUST.

Nägemise ja kuulmise võimaldamisest teiste tundeorganide abil.

On juhtumisi, mil inimesed juba sünnivad kurtidena ja pimedatena, kuid suuremalt jaolt on kuulmise ja nägemise kaotus raskete haiguste, mis tabavad nägemis- ja kuulmisorgaanide, kui ka külgehakkavate haiguste, nagu rõugete jne. tagajärg.

Kurtide ja pimedate jaoks on igal pool kultuurriikides varjupaigad ja koolid, kus neid mitmeti õpetatakse tarvitama teisi tundeorgaanide kuulmise ja nägemise otstarbel.

Sarnase õpetuse aluseks on võetud tundeorganide omadus oma tegevuses teineteist võida arendada. Embrioloogias (õpetus algidulisest elust) on teada, et kõrge arenemisastmel seisvate elavate olendite tundeorganid omavad täiusliku kuju alles aegamööda, rea aastasadade kestes, käies läbi mitmesugused arenemisastmed. Vähem arenenud loomade tundeorganidel on ka vähem erilaadilikkust, ja mitte igal neist ei leitu nii palju eriorgaanide, nagu vahest mõnel kõrgema arenemisastme loomal, näiteks inimesel.

Mullamardikal puuduvad niihästi kõrvad kui ka silmad, kuid siiski pole raske veenduda, et ta näeb ja kuuleb. Kui äkki lasta valgust mardikale või kõvasti koputada tema kohal, on näha, et loom hirmunult püüab peituda; liikudes aga pörkab ta osavasti kõrvale kõigist takistust. Nähtavasti täidavad mardika teised tundeorganid ka puuduvate silmade ja kõrvade ülesandeid. Sama võimet avaldavad ka mõningad arenenud loomad. Nahkhiirel näiteks on väga vilets nägemine, mida aga täiendab kompamisorgaanide liigtundlikkus, nii et õisetel lendudel ta mõistab osavasti ja hädatult mõöduda kõigist takistust.

Inimese juures on välisilma vaigutuste vastuvõtte teravuskraad väga mitmesugune. On leitud huvitavaid indiviide: prof. Holt leidis oma õpilaste hulgas kaks, kes värvil võisid kindlaks määrata haistmise abil. Katsealuste silmad seoti kinni ja anti neile siis nuusutada mitmesuguseid erivärvilisi villaseid riidetükke, kusjuures nad riide värvil alati õieti ära ütlesid. Huvitavaid andmeid pakub kurtumma tütarlapse Villetta lugu, kes arendas endas võime asendada silmi ja kõrvu teiste tundeorganide abil. Villetta kaotas nägemise ja kuulmise juba varakult vastava peajuosa haigeksjäämise tagajärjel.

Tema juures paneb imestama kompamisorgaanide liig

suur arenemine. Villetta aegamööda õppis kuulma, hoides sõrmed kõneleja kõri juures; samuti võis ta mõista kõnet puust kepi abil, mille ühe otsa seadis kõneleja rinnale, kuna teist otsa puudutas oma sõrmedega. Ka aparati, mida kasutavad kurdid helide suurendajana, tarvitas Villetta, kuid ta ei hoidnud teda kõrva juures, vaid puudutas membraani sõrmedega mõistis nii kogu kõne.

Villettaga tehti katseid teatrites ja kontsertidel, ja tema, puudutades sõrmedega oma aparati membraani, andis täpselt edasi kõik, mida räägiti näitelaval.

Ka õppis ta vabalt lugema raamatuid, isegi harilikku trükikirja, ning selletas, ta „tundvat trükki“ — kusjuures kompamine talle asendas nägemise. Haistmine oli tal niivõrd arenenud, et võis eraldada värve lõhna järele. Lõhna järele ta tundis ära ka inimesi ja loomi.

Küsimus, kas on võimalik ühe tundeorgaanil halvatud tegevusvõimet asendada teise abil, on viimasel ajal leidnud uue selgituse Prantsuse õpetlase Farigoul'i katsetes, mis tõendavad, et isik, kes kaotanud nägemise, võib õppida asju ära tundma naha

abil. Farigoul on oma tähelepanekutel leidnud inimese nahas kehakesi, mida nimetab „ocelles“, kuna nad oma ehituselt näivad sarnanevat silmale; nad sisaldavad valguskiiri murdva läätsta, võrknahta ja närvikoe. Naha pool-läbipaistvusest ülemisest kihist võib valguskiir kergesti läbi tungida ja murdudes läätshakkestes, anda mingi nägemissarnase märke. Kirjeldades oma tööd, Farigoul toob andmeid võrdlevast anatoomiast, mis toetavad tema väiteid. Ta juhib tähelepanu kaladele, kelle keha kumbagi külge läbib närv. Kogu närvide ulatusel leidub rida lohukesi, mis nähtavasti ühenduses nägemusvõimega. Kui üks närvest katkestada, nõrgeneb kala orienteerumisvõime selle külje abil. Ta pörkab asjadele mis teel ees, ja kaotab osavuse mõöduda takistustest. Kui lõigata läbi mõlemad närvid, saab kalast mulje, kui oleks ta pime. Kui aga võtta kalalt silmad ja jätta terveks mõlemad küljenärvid, siis näib, kui näeks ta siiski, sest ujudes võib ta osavasti mõöduda takistustest.

Oma katseid tegi Farigoul õpetlaste-eriteadlaste komisjoni juuresolekul. Katsete tagajärjed on kantud protokollile, millele kirjutasi alla kõik juuresolijad.

Katseobjektideks olid pimedad, kes kaotanud nägemise mitmesuguste haavade ja haiguste tagajärjel, mis tabanud nägemisorgaanide ehk peajuu vastavaid osi. Samal ajal tegi Farigoul katseid ka normaalse nägemisega

Isik seotud silmadega „näeb“ asja, mida talle lähendatakse seljatagant.

Ajalehe lugemine seotud silmadega.

Villetta kuulab, puudutades sõrmedega telefoni membraani.

isikutel. Et hoida katsealuseid võtma abiks kompamisvõimet, võttis Farigoul tarvitusele isesugused kastid, millesse paigutas katsel oleva asja. Kastid kattis läbipaistmatu kaanega, milles leidis vaid läbipaistev avaus, mis asetati naha ligidale. Ja katseil selgus: mida eredamalt valgustati nimetatud kasti seestpidi, seda kergemini nahk võttis vastu muljeid. Normaalse nägemisega isikul seoti katsetel silmadele sidemed, mis tegid täiesti võimatuks nägemisorgaanide tarvitamise. Katsel olevale asjale aga pandi üle klaaskate, mis takistas ta äratundmist kompamise abil. Katsete tagajärjed olid ülihead.

Aeg-ajalt harjudes õppisid pimedad ilma suurema vaevata eraldama asju, mis lähendati nende nahale ülal kirjeldatud kastikestes. Samuti oskasid nad ära tunda asju, kobades sõrmedega klaaskattel, mille alla katseasjad paigutatud. Ka normaalse nägemisega inimesed avaldasid võimisi, mis pimedadki, kuid alles palju suuremate pingutuste tagajärjel.

Oma uurimuste põhjal väidab Farigoul, et võime „näha naha abil“ on omane igale inimesele, kuid ainult algkujul, kuna ta vastava harjutuse mõjul võib märksa areneda.

Olgugi, et Farigouli uurimused on praegu veel ainsamad sellesarnased ja nõuavad edaspidiseid töendusid, on siiski tema teenus suur, sest ta juhatab õpetlasi uuele teele, avades laiad vaatepiirid teaduslikule tööle ning andes lootusi, et inimesed, kes kaotanud nii tähtsa orgaani kui silm, saavad ehk parandada oma viga ja võita tagasi töövõime.

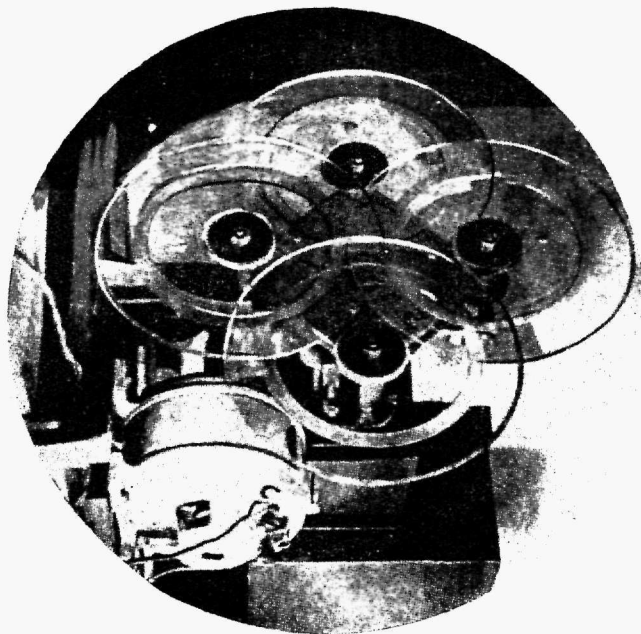
Foto- ja kinoülesvõtete edasiandmine raadio teel.

Ameeriklane Francis Jenkins leidis abinõu, kuidas foto- ja kinoülesvõtteid traadita telegraafi kaudu edasi

„Sport“ Ameerikas.

Nagu juba varemini oleme tähendanud, armastavad ameeriklased kirkliku dollarijahhi kõrval ka „sporti“, aga niisugust, mis vaatajal juldinad nahale ajab. See pilt siin näitab üht niisugust „spordi“-trikki. 500 jalga kõrgel seisab „spordimees“ terava piigi otsas Philadelphia raekojatorni avause kõrval.

F. Jenkin'si aparaat.

Pildil on selgesti näha ringprismid ja neid liikuma panev elektromootor.

anda. Seni saavutas ta võimaluse liht päevapildi-ülesvõtteid 10—15 Inglise miili kauguseni edasi anda, ja praegu töötab ta oma leiduse täiendamisel, püüdes saavutada ka liikuva ülesvõtte edasiandmist. Teoreetiliselt on see täiesti võimalik ja konstruktor loodab ehitada lähemas tulevikus aparaadi, millega võimalik üht filmi mitmes kohas korraga projekteerida.

P. A. Ühisriikide valitsus toetab suurel määral leidjat ja andis tema kasutada rea traadita telegraafijaamu.

Edasiandmisprotsess seisab edasiantava ülesvõtte jagamises saajaks väikeseks jaokeseks, millest igaüks 0,05 m/m. läbilõikes. Edasiantav osa koosneb iseäralistest pöörlevatest klaaslinssidest, mille pinnast üks osa on ringprism järjest muutuva murdenurgaga. Pööreldes projekteerivad need ringprismid jaokeste järele kogu ülesvõtte seleenist plaadile, millest — selle järele kui palju edasiantavat jaoket valgustati — suurema ehk vähema jõuga ja vältusega vool läbi läheb. Vool tekitab elektrivõnkumisi, nagu see harilikul raadiotelegraafil edasiande puhul sünnib. Vastuvõtteaparaadis projekteerib valgusallikas platele fotograafia, jaokese jaokese järele, läbi samasuguste pöörlevate ringprismide. Kogu edasiandmine vältab seni umbes 6 minutit. Kui õnnestub sekundis 16 ülesvõtet edasi anda, siis avaneb võimalus raadio kaudu liikuvaid ülesvõtteid edasi saata ja neid otseteed kinoekraanil projekteerida.

H. L.

Fotograafia WANNAS

Tallinnas, Kuninga tän. 2. Telef. 13-00

N A L I.

Lähenev kõu.

Oraakel.

Enne sõja algamist palus Saksa keiser Greeka kuningat Konstantini pöörata küsimisega Delfi oraakli poole. Oraakli vastus keisrile oli: „Miljonääriks teeb sõda iga sakslase.“ Ja nii see sündiski.

*

Eksitus.

Isand Äärisel on väike maja aiaga. Aias kasvab porgandid, kapsaid ja pikkade peenratena herneid. Ühel päeval, kui emand Ääris oma mehe garderoobi aeda tuulduma asetab, tähendab mõõdaminev tuttav: „Ahaa, tahate vist hernehirmutist ehitada.“ .. Isand Ääris vihas-
tub rängalt.

*

Muusikaõpetaja: „Aga preili, nii nagu teie laulsite, võib hällilaulu laulda ainult lapsehoidja, kes valmistub ära minema juba kõige lähemal palgapäeval.“

Proua: „Sinu kuue küljes on jälle üks naise juuksekarv!“

Herra: „See on sinu juuks.“

Proua: „Ei see on vallaline!“

Manitsus.

Abielumees (liig hilja öösel koju tulles): „Aga, kallist naine, kas sa siis ei tea, et ausale ja viisakale daamile ometi ei kõlba pärast keskööd üksiku herraga juttu teha.“

*

„Tänapäev ei jää ausale inimesele muud üle, kui aegamööda nälga surra.“

„Nii, herra Mätkel, ja endast rääkisite eile, et olete kümme naela juure võtnud.“

Vastutav toimetaja Ed. Hubel.

Väljaandja: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.

Kõige parem saapakreem

Lodix

Eesti Meripank ^{A/s}

Tallinnas

Võtab raha hoiule, annab laenu, o s t a b ja
m ü ü b välisvaluutat, toimetab kõigsugu
pangaoperatsioone.

S. Roosikrantsi tän. nr. 15.

Telegr.: „Meripank“.

Kõnetr.: 27—80.

SAAPAKAUPLUS

Müütrivahe t. 9 ja
Vana Kalamaja 26

soovitab hooajaks kõiks. moods.
meester. ja naister. jalanõusid,
musti, värvilisi ja lakk-kingi,
oma- ja väljamaa tööstusest.
Koolilastele tugevaid saapaid.

Hinnad vastutulelikud.

Austusega **Köösel ja Kötsi.**

Igasuguseid kujutud villaseid
spordi-jakkisid ja mütsisid
ningi

daamide sügis-kübaraid

soovitab

V. Posti tän. nr. 5.

Tallinna Vastastikku Vastutavate

Ametnikkude Ühing

Rüütli tän. nr. 6 Tallinn Kõnetraat 15-48.

soovitab

ettevõtetele oma liigete hulgast
igasuguseid vastutavaid amet-
nikke: ärijuhte, osakonnajuhte,
äriteenijaid, laekahoidjaid, ladu-
hoidjaid, ekspediitore jne. Ühing
võtab tema liigete kätte usalda-
tud väärtuste eest täielise aine-
lise vastutuse oma peale. Ühing
võtab oma peale mitmesuguseid
vahetalitusi ja ka kaupade vedu
omal veoautol.

Büroo avatud äripäevadel kell 9—3 p. l.

EESTI PANK.

Osakonnad kõigis maakonnalinnades.

Arvete seis 30. septembril 1923. a.

Aktiva.		Passiva.	
Kassa		Põhikapitaal	250.000.000,—
a) pangatähed	527.536.900,—	Tagavarakapitaal	72.283.135,74
b) riigikassatähed, vahetusraha jne.	469.082.716,22	Pangatähed	2.250.000.000,—
Riigikassa arvete saldo osakondades	163.752.658,30	Riigikassa	2.067.312.135,45
Väärtpaberid	41.753.516,—	Hoiusummad	926.362.087,68
Hoiusummad väljamaal	79.703.597,—	Korrespondendid välisvaluuta „Loro“	43.586.920,50
Välisvaluuta	46.863.145,97	Väljamaa korrespondendid „Nostro“	273.460.751,50
Laenuid välisvaluutas	301.539.932,11	Korrespondendid „Loro“	14.517.288,56
Korrespondendid välisvaluuta „Loro“	134.976.231,—	Korrespondendid „Nostro“	232.750,—
Väljamaa korrespondendid „Nostro“	134.622.331,50	Garantid	504.574.818,98
Korrespondendid „Loro“	13.822.139,—	Akkreditiivid	69.324.435,10
Korrespondendid „Nostro“	4.403.022,82	Osakonnad	966.172.683,43
Laenuid mitmesugustel arvetel	4.784.936.088,39	Mitmesugused arved	282.319.737,24
Osakonnad	926.901.199,15		
Mitmesugused arved	92.253.266,73		
	7.722.146.744,18		7.722.146.744,18
Väärtused depooos	1.001.669.099,37		
Inkasso dokumendid	206.410.387,85		

Juhatus.

Pank toimetab kõiki pangaoperatsioone: võtab raha hoiule, diskonteerib vekslid ja annab laene, ostab väärtmetulle, ostab ja müüb välisvaluutat, võtab oma peale raha edasisaatmise ja dokumentide inkasso, annab välja makсутähti iga soovitava summa peale ja vahetab neid oma osakondades sularaha vastu jne.

Korrespondendid — kõik suuremad väljamaa pangad.

Operatsioonid Venemaaga — Gosbanga kaudu.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse
kirjastusel ilmunud raamatute

nimekiri.

- Jaunart Jauram.** Lasteraamat. K. A. Hindrey. Hind 70 mrk.
- Jaunart Jaurami jõngermannid.** Lasteraamat. K. A. Hindrey. Hind 65 mrk.
- Jõngermannide jandid.** Lasteraamat. K. A. Hindrey. Hind 60 mrk.
- Minu kodust.** Lasteraamat. J. Lattik. Hind 130 mrk.
- Laste Rõõm.** Laste ajakiri. Toimetaja E. Enno. Hind 15 mrk. üksik nr. Aastakäik köidetult 250 mrk.
- Füüsika.** I., II. ja III. jagu. M. Keskküla ja E. Maltenek. Hind I. jagu 300 mrk., II. jagu 180 mrk. ja III. jagu 250 mrk.
- Kaubateadus I.** A. Aljak. Hind 100 mrk.
- Kasvatuse radadel.** Kasvatuse õpetus. C. H. Niggol. Hind 630 mrk.
- Töökool ja õpekool.** Kasvatusteadusline teos. C. H. Niggol. Hind 50 mrk.
- Parlament.** Riigiteadus. H. v. Gerlach. Hind 35 mrk.
- Kuidas kunstlikult nooreks saada.** Loodusteaduslikud uurimised. Professor Steinach. Hind 30 mrk.
- Minu mälestused.** Adm. Joh. Pitka memuaarid. Hind 225 mrk.
- Sõda Landesvehriga.** J. Poopuu. Hind 100 mrk.
- Nipet-Näpet.** Legendid, anektoodid ja tõsijuhumised. A. Jürgenstein. Hind 50 mrk.
- Vähkmann ja Ko.** Fõljeton. O. Luts. Hind 100 mrk.
- Tiibuse Jaak Tiibuse kirjavahetus.** Ajaloolised humoreskid. A. Kitzberg. Hind 60 mrk.
- Tiibuse Mari ajalikud laulud.** Ajaloolised humoreskid. A. Kitzberg. Hind 35 mrk.
- Au langenuile.** Luuletused vabadussõja kangelastele. A. Kallas. Hind 200 mrk.
- Saatuse tujud.** Jutud Vene-Austria võitlustest Karpaatides. J. Mändmets. Hind 130 mrk.
- Punased lõunast.** F. Grass. Hind 60 mrk.
- Frithjof.** Norra rahvaeepos. Ümber jutustanud P. Grünfeldt. Hind 75 mrk.
- Meie jõumajanduse sihtjooned tulevikus.** Prof. A. Kink. Hind 40 mrk.
- Täielik malemängu õpetus.** A. Burmeister. Hind 135 mrk.
- Poiss ja liblikas.** Novellid. A. H. Tammsaare. Hind 100 mrk.
- Kolm muinasjuttu lastele.** Z. Topelius. Soome keelest M. Nurmik. Hind 50 mrk.
- Mida võiks igatiüks suguhaigustest teada.** Dr. H. Rütman. Hind 75 mrk.
- Pärisosa.** Luuletused. M. Under. Hind 85 mrk.
- Käskivi.** Novellid. A. Adson. Hind 85 mrk.
- Eestlaste sugu.** M. J. Eisen. Hind 200 mrk.
- Kaubateadus 2.** A. Aljak. Hind 160 mrk.
- Immensee.** Saksa kirjandus Eesti koolidele. Th. Storm. Hind 60 mrk.
- Kadunud mees.** Ülipõnev jutustus. C. Bridges. Hind 160 mrk.

Pealadus :

- Mooses ja prohvetid.** Usuteadusline töö. Ed. Tennmann. Hind 200 mrk.
- Laenatud naine.** Jutustus Ameerika miljonääride elust. O. Höcker. Hind 50 m.
- Keedu ja majapidamise juht.** A. Tannebaum. Hind 140 mrk.
- Marsi elanikud.** Humoreskid. Tõnu Tõres. Hind 25 mrk.
- Riigielu põhijooned.** G. Laurentius. Hind 100 mrk.
- Individualism.** G. Laurentius. Hind 65 mrk.
- Kõlbluse jumal.** Näidend. K. Laurberg. Hind 40 mrk.

Pealadus T. E. K.-Ü. „Päevalehe“ raamatu- ja kirjutusmaterjaalikaupluses
Jaani t. nr. 6, Krediit Panga majas, ja kõigis „Päevalehe“ abitalitustes.

Saadaval kõigis paremates raamatukauplustes.

Ajakiri „AGU“

„AGU“

on ainuke korralikult ilmuv rahvalik kirjanduse, teaduse ja kunsti ajakiri Eestis.

„AGU“

on lühikese aja jooksul loetavamaks Eesti ajakirjaks saanud.

„AOLE“

on seni kaastööd teinud ja edaspidi teha lubanud suurem hulk meie tähtsamatest kirjanikkudest.

Igas numbris toob „AGU“ kirjandusliku väärtusega huvitavaid novelle, jutustusi ja luuletusi, algupäraseid ja tõlkeid.

Arvustused uute algupäraste teoste üle.

Teaduse aladelt on „AOLE“ mitmed eriteadlased ja Tartu ülikooli õpejõud kaastööd lubanud. Teaduslikud kirjatükid on „AOS“ harilikult seletavate piltidega varustatud.

Tähtsamatest sündmustest kodu ja väljamaal toob „AGU“ päevapiltlikke ülesvõtteid.

Igas numbris elu väärnähtusi tabavaid naljapilidid.

Veel tänavu aastal hakkame igale „AO“ numbrile oma- ja väljamaa kunstnikkude parematest piltidest värvilisi reproduktsioone (ärratrukilte) hinnata kaasa andma, mis läbi igal „AO“ lugejal võimalik on värviliste kunsti-väärtuselistest piltidest oma eluruume ilustada.

Ajakiri „AGU“ ilmub igal laupäeval. Tema kestev ja korralik ilmumine on kindlustatud väljaandja osaühisuse (Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse „Päevaleht“) poolt.

Tellimisi ja kuulutusi võtab vastu „Päevalehe“ kontor, Tallinn, Pikk tän. 2. Peale selle võib „AGU“ tellida raamatukaupluste ja kõigi Vabariigi postkontorite kaudu.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus
(„Päevaleht“).